

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XXXI.

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XXXI.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
BODÓ SÁNDOR
BENCZE ZOLTÁN
ENDRÓDY ANNA
ZSIDI PAULA
DOMÁNSZKY GABRIELLA

FORDÍTOTTA

B. KISS ZSUZSA, HORVÁTHNÉ SIMON KATALIN, JÁNOSI TIBOR

FOTÓK

BAKOS MARGIT, BARTHA LEVENTE, HEGYI FERENC, MOLNÁR ILONA,
TIHANYI BENCE, TOPERCZER OSZKÁR, VIEMANN ZSOLT

RAJZOK

ADORJÁNNÉ, GOMBOS KATALIN, CSERNE LÁSZLÓNÉ,
DÁVID ILDIKÓ, DÉKÁNY ÁGOSTON,
HÉJJAS PÁL, KUCZOZI ZSUZSA, LÁNG ANDREA,
MAJOR JÁNOS, MÁLIK ÉVA, MATUZ EDIT,
NAGY SÁNDORNÉ, SZATHMÁRY G., SZEKÉR GYÖRGY,
SZÖKÖN PÉTER, VICZKÓ TAMÁS, VÖÖ IMRE, WEINACHT ILDIKÓ

GEOGRÁFIAI FELMÉRÉSEK

DR. VÁNDOR ANDRÁS NÉ

TECHNIKAI SZERKESZTŐ

H. HANNY ERZSÉBET

HU-ISSN 0133-1892

© BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM, 1997

FELELŐS KIADÓ

BODÓ SÁNDOR FŐIGAZGATÓ

TARTALOMJEGYZÉK

M. VIRÁG ZSUZSANNA: ADATOK BUDAPEST KÖZÉPSŐ RÉZKORÁHOZ5 <i>ANGABEN ZUR MITTLEREN KUPFERZEIT VON BUDAPEST</i>	5
IRÁSNÉ MELIS KATALIN: ÁRPÁD-KORI TEMETŐK A PESTI HATÁRBAN, (11–13. SZÁZAD)41 <i>CIMETIÈRES DE L'ÉPOQUE ARPADIENNE (11–13^E SIÈCLES) SUR LA PÉRIPHÈRE DE PEST</i>	41
HOLL IMRE: A BUDAI PALOTA KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉNEK KÉRDÉSEI79 <i>DIE FRAGEN DER BAUGESCHICHTE DES MITTELALTERLICHEN PALASTES IN BUDA</i>	79
MAGYAR KÁROLY: A KÖZÉPKORI BUDAI KIRÁLYI PALOTA FŐ ÉPÍTÉSI KORSZAKAINAK ALAPRAJZI REKONSTRUKCIÓJAI101 <i>THE RECONSTRUCTED GROUNDPLANS OF THE MAIN ARCHITECTURAL PERIODUS OF THE MEDIEVAL ROYAL PALACE OF BUDA</i>	101
* *	
ENDRÓDI ANNA: A KÉSŐ RÉZKORI BÁDENI KULTÚRA BUDAPEST, ANDOR UTCAI TELEPANYAGA A KULTURÁLIS KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN121 <i>DIE SIEDLUNGSMATERIALIEN DER SPÄTKUPFERZEITLICHEN BADENER KULTUR AUS DER ANDORSTRABE, IM SPIEGEL DER KULTURELLEN VERBINDUNGEN</i>	121
KALICZ-SCHREIBER RÓZSA: KORA BRONZKORI TEMETKEZÉSEK A CSEPEL-SZIGET KELETI PARTJÁN ...177 <i>FRÜHBRONZEZEITLICHE BESTATTUNGEN AM ÖSTLICHEN UFER DER CSEPEL-INSEL BEI BUDAPEST</i>	177
H. HANNY ERZSÉBET: A NAGYRÉVI KULTÚRA ÁLDOZATI GÖDRE A BUDAI VÁRHEGYEN199 <i>DIE OPFERGRUBE DER NAGYRÉV KULTUR IN DER BUDAUER BURG</i>	199
D. MATÚZ EDIT: KÉSŐ BRONZKORI ÉS KORA VASKORI HÁZTÍPUSOK ÉS REKONSTRUKCIÓS KÍSÉRLETEIK211 <i>SPÄTBRONZEZEITLICHE UND FRÜHEISENZEITLICHE HÄUSERTYPEN UND IHRE REKONSTRUKTIONSVERSUCHE</i>	211
KÓSZEGI FRIGYES: KORA- ÉS KÉSŐ BRONZKORI TELEPMARADVÁNYOK A BUDAPEST, XI. KER.-I SZTREGOVA ÚTON229 <i>FRÜH- UND SPÄTBRONZEZEITLICHE SIEDLINGSÜBERRESTE IM XI. BEZIRK (BUDAPEST), SZTREGOVA STRABE</i>	229
PETŐ MÁRIA: KELTA-RÓMAI LELETEK ÉS TELEPÜLÉSMARADVÁNYOK BUDAPEST II/A KERÜLETÉBEN . .247 <i>KELTISCH-RÖMISCHE FUNDGÜTER UND SIEDLINGSÜBERRESTE IM II/A BEZIRK VON BUDAPEST</i>	247
NÉMETH MARGIT: AZ AQUINCUMI TÁBORKUTATÁS EREDMÉNYEI ÉS FELADATAI255 <i>ROMAN MILITARY CAMPS IN AQUINCUM</i>	255

H. KÉRDŐ KATALIN: KUTATÁSOK AZ AQUINCUMI 2.-3. SZÁZADI LEGIOTÁBOR RETENTURÁJÁNAK ÉSZAKI RÉSZÉN, 1983-84-BEN	269
<i>FORSCHUNGEN IM NÖRDLICHEN TEIL DER RETENTURA DES LEGIONSLAGERS DES 2-3. JHS VON AQUINCUM IN DEN 1983-84.</i>	
SZIRMAI KRISZTINA: KASZÁRNYÁK AZ AQUINCUMI 2.-3. SZÁZADI LEGIOTÁBOR PRAETENTURÁJÁBAN, (1987-1988)	273
<i>BARRACK-BLOCKS IN THE PRAETENTURA OF THE LEGIONARY FORTRESS IN AQUINCUM (1987-1988)</i>	
ZSIDI PAULA: A VÁROSKÉP VÁLTOZÁSA AZ AQUINCUMI POLGÁRVÁROSBAN A 2-3. SZÁZAD FORDULÓJÁN.	281
<i>VERÄNDERUNGEN IM STADTBILD DER ZIVILSTADT VON AQUINCUM AN DER WENDE VOM 2-3. JAHRHUNDERT</i>	
PÓCZY KLÁRA: A „VIA POSTUMIA” MEGHOSSZABBÍTÁSA AZ AQUILEIA-AQUINCUM SZAKASSZAL	289
<i>DIE VERLÄNGERUNG DER „VIA POSTUMIA” MIT DER AQUILEA-AQUINCUM STRECKE</i>	
VÉGH ANDRÁS: A KÖZÉPKORI VÁROSTÓL A TÖRÖK ERŐDIG	295
<i>VON DER MITTELATERLICHEN STADT BIS ZUR TÜRKISCHEN FESTUNG. DIE ÄNDERUNGEN DER BEFESTIGUNGEN DER BUDAUER BURG VON DER GRÜNDUNG BIS ZUM FÜNFZEHNJÄHRIGEN KRIEG</i>	
BENCZE ZOLTÁN: ÚJABB KUTATÁSOK A BUDASZENTLŐRINCI PÁLOS KOLOSTOR TERÜLETÉN	313
<i>WEITERE FORSCHUNGEN AN DER STELLE DES PAULINERKLOSTERS IN BUDASZENTLŐRINC</i>	
BERTALAN VILMOSNÉ: A BUDAPEST, III. KER. LAJOS U. 158 SZÁMÚ HÁZ FELTÁRÁSA	323
<i>DIE FREILEGUNG DES HAUSES IM III. BEZIRK VON BUDAPEST IN DER LAJOSSTRABE NR. 158.</i>	
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	249

ADATOK BUDAPEST KÖZÉPSŐ RÉZKORÁHOZ

A REMETE-BARLANG KÖZÉPSŐ RÉZKORI LELETEGYÜTTESE

I. KUTATÁSTÖRTÉNET, BEVEZETÉS

Budapest őskoráról az első őstörténeti szemléletű összefoglalások Tompa Ferencről származnak, aki a főváros területéről és környékéről addig előkerült leletanyagot besorolta a Magyarországon akkor ismert kultúrák kereteibe.¹ A térség rézkoráról még kevés adat állt rendelkezésre, a már korábban is publikált rákoscsabai sírleleteken² és a gödöllői rézleletes síron³ kívül, Tompa csupán két újabb edényt közölhetett a Gelérthegy déli lejtőjéről⁴, illetve néhány bütyökdiszes edényt sorolhatott a rézkorba az első Szeszgyár területéről⁵. A környékről Turáról⁶ és a csákvári barlangból említ egy-egy edényt. Ezeket a leleteket Tompa a bodrogkeresztúri kultúra Budapest környéki hagyatékának határozta meg. A kultúra főváros környéki megtelepedésére már Hillebrand Jenő és Patay Pál is utalt, mikor a rákoscsabai illetve turai leleteket ide sorolta.

A főváros környékének középső rézkora a 60-as évektől új megvilágításba került, amikor a bodrogkeresztúri kultúra mellett, a DNy-Szlovákiában körvonalazott Ludanice csoport⁸ szerepének kérdése is felvetődött a kutatásban. A kérdést említő, illetve vizsgáló tanulmányok csak minimális hozzáférhető leletanyagra támaszkodhattak, s ez, a két kulturális egység viszonyának megítélésével kapcsolatban többféle nézet kialakulásához vezetett.

A bodrogkeresztúri kultúra tüzetes vizsgálatakor, elsőként Patay Pál figyelt fel arra, hogy Budapest környékén, az Alföld északi peremén, valamint az attól északra fekvő dombvidéken, a Tisza-vidék klasszikus anyagától eltérő kerámiatípusok jelennek meg.⁹ Ezek, véleménye szerint, a bodrogkeresztúri kultúra helyi csoportjának hagyatékát képviselik.¹⁰ A kerámiában megnyilvánuló eltérő jellegzetességek elterjedése szerinte a kultúra peremterületét jelzi, s ez Budapest körzetére is kiterjedt.¹¹ A peremterület eltérő leletei, átmenetet jeleznek a DNy-szlovákiai Ludanice csoport felé,¹² melynek települési területe az ÉK-Dunántúlra is kiterjedt,¹³ de nem érte el a Dunakanyar vidékét. Így a Budapest környékén, illetve É-Alföldön megjelenő leletanyag nem a csoport itteni megtelepedését jelzi. Két kultúra vagy csoport találkozásánál mindig vannak átmeneti régiók, amit jelen esetben a Budapest környéki leletek képviselnek.¹⁴ Térségünk leletanyagát a bodrogkeresztúri kultúra helyi, Budapest környéki csoportjának tekinti, melynek különállása az egységes kultúrán belül, egyes edényformák jellegzetes típusváltozataival és a karcolt dísz fokozottabb hiányával indokolható.¹⁵ Hasonló módon vélekedik Kővári Klára is. A Budapest-vidékinek nevezhető csoportot, ugyancsak a bodrogkeresztúri kultúra perifériális területének tartja, melyben keverednek a bodrogkeresztúri és a vele rokon Ludanice kultúra elemei.¹⁶ G. Csánk Vera, néhány középső rézkori lelet említésekor, a bodrogkeresztúri kultúra Budapest környéki elter-

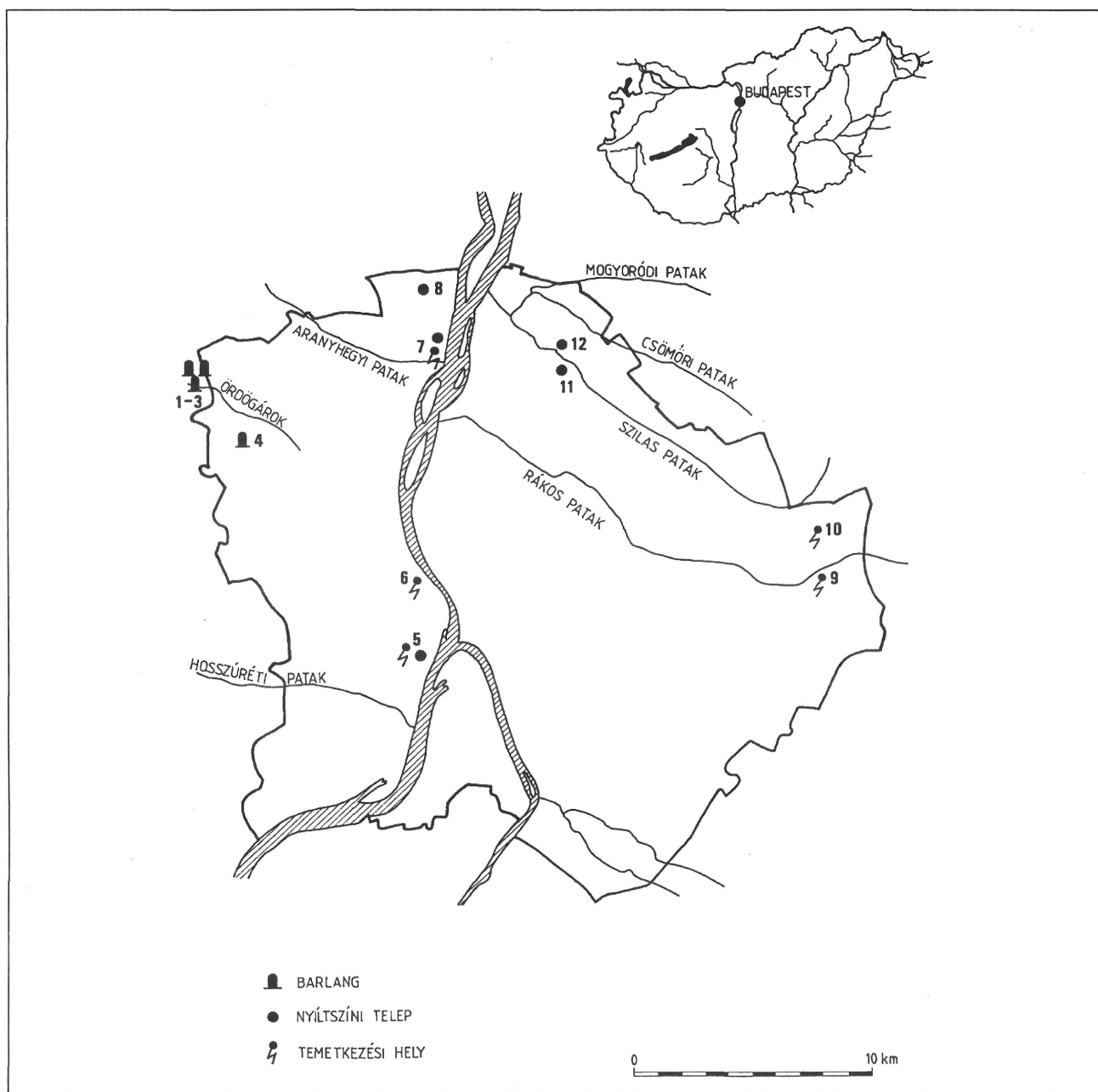
jedése mellett foglalt állást, bár utalt az eltérésekre is.¹⁷ Újabban a bodrogkeresztúri kultúra ludanicei csoportját említi.¹⁸

Eltérő véleményt képvisel Kalicz Nándor, aki az említett területek leleteit egyértelműen a Ludanice csoport hagyatékaként értékeli. A leletanyagban kimutatható sajátosságok mellett, a klasszikus alföldi bodrogkeresztúri kultúrától különböző jellegzetességként a telepek, főként a barlangi telepek gyakoriságára és az eltérő, lengyeli alapnépesség jelenlétére hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint a Ludanice csoport elterjedésének déli határa Emőd, Tarnabod, Tarnaméra, Erd, Által-ér és Váli-víz vonalban határozható meg.¹⁹ J. Pavúk szerint is a Ludanice csoporthoz sorolhatók a Budapest környéki leletek, miután ez a térség hagyományosan a lengyeli kultúra elterjedési területéhez tartozott.²⁰ A Budapestet környező lelőhelyek egy részét tartalmazó MRT 7. és 9. kötetében térségünk leletanyaga ugyancsak a Ludanice csoport hagyatékaként szerepel.²¹

Budapest őskorának összefoglalásakor, érintőlegesen Nagy Tibor is foglalkozott a Budapest környéki középső rézkori lelőhelyek megítélésével. Véleménye szerint itt egy önálló, általa Budapest-csoportnak nevezett kulturális egység létezett, melynek kialakulásában a bodrogkeresztúri kultúra, a Ludanice csoport, sőt a dunántúli balatoni csoport hatása is érvényesült.²²

A főváros középső rézkorának korai szakaszával kapcsolatos különböző véleményeket a következőképpen összegezhethetjük. A kutatás egyetért abban, hogy a délnyugat-szlovákiai Ludanice csoport a Dunántúl északi részén is megtelepült, de vitatott a csoport szerepének megítélése Budapest környékén, az ÉK-Dunántúlon és az Alföldtől északra fekvő területen. A kutatók egy része a bodrogkeresztúri kultúra peremvidékének tekinti az említett térséget, melynek leletanyaga csupán átmenetet képez a Ludanice csoport felé, míg az ezzel szemben álló vélemények szerint az említett területek leletanyaga valójában a Ludanice csoport jelenlétét jelzi.

A vitatott kérdések egyértelműbb megítéléséhez a hozzáférhető összes adat vizsgálatával juthatunk közelebb. Az utóbbi évek kutatásai nyomán elkészült, a teljes magyarországi leletanyagot magában foglaló összefoglaló feldolgozás, melynek végső eredménye a Ludanice csoport budapesti elterjedésének bizonyítása volt.²³ Ez a tanulmány, jellegénél fogva, a leletanyag általános jellegzetességeinek bemutatása és értékelése mellett, nem térhetett ki egy-egy lelőhely anyagának részletesebb bemutatására, így ennek kiegészítéseként feltétlenül szükséges a kérdés szempontjából kulcsfontosságú, a rézkor kutatás által több évtizede leginkább hiányolt remete barlangi leletanyag mielőbbi közzététele. A főváros területéről és közvetlen környékéről jelenleg 12 lelőhelyet ismerünk a középső rézkor első feléből. Ezek közül a Remete barlang a leg-

A Ludanice csoport budapesti lelőhelyei.

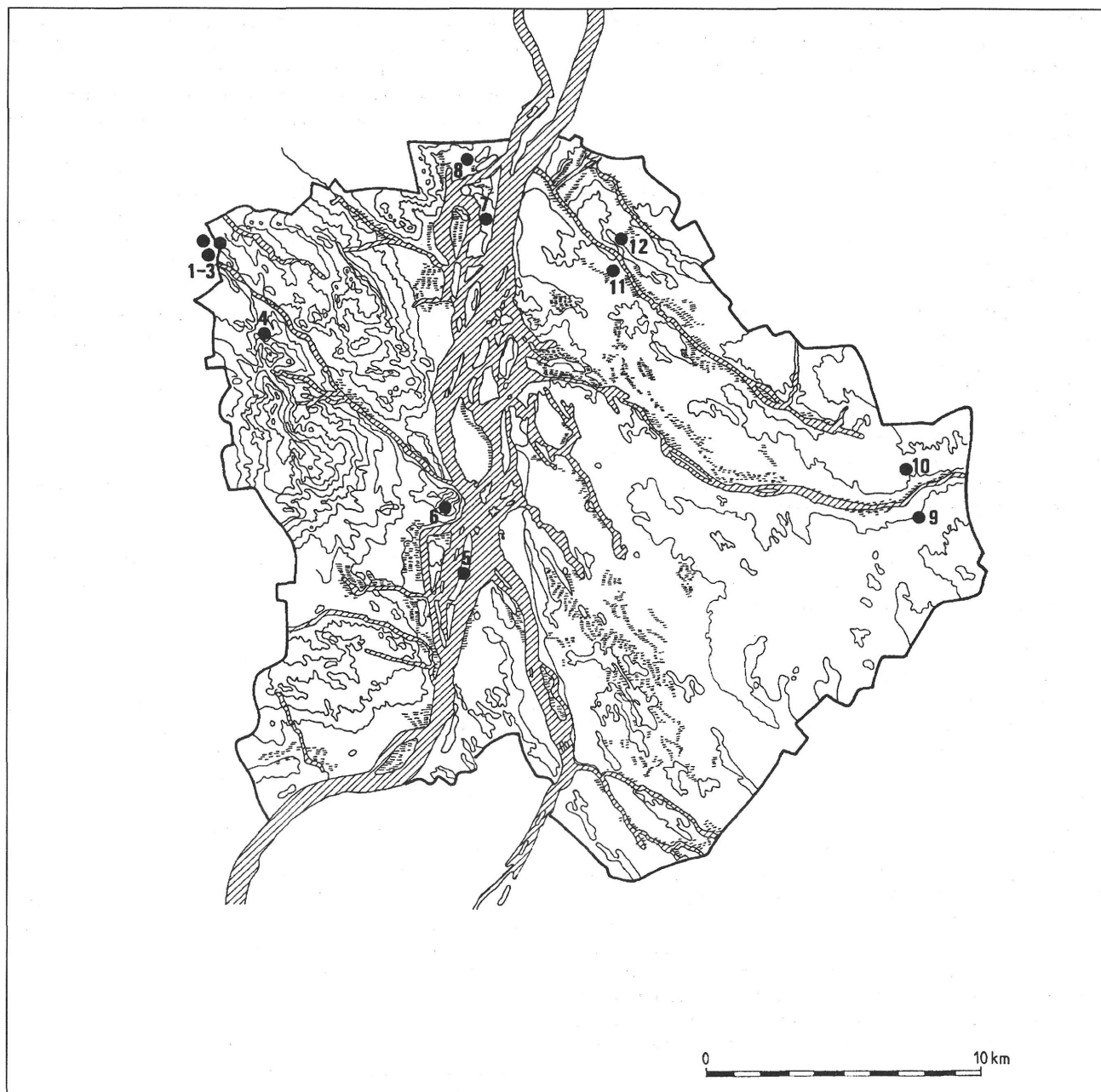
1. Nagykovácsi, Remete-hegyi Alsóbarlang; 2. Nagykovácsi, Remete-hegyi Felsőbarlang; 3. Nagykovácsi, Remete-hegyi Zsomboly; 4. Budapest, Bátori barlang; 5. Budapest, XI. Budafoki út 78. (Épületelemgyár); 6. Budapest, XI. Gellérthegy déli lejtője; 7. Budapest, III. Békásmegyér, Vöröshadsereg útja, Pünkösdfürdő környéke; 8. Budapest, III. Pustadombi út 12; 9. Budapest, XVII. Csabai út 50.; 10. Budapest, Rákoscaba Újtelep, Hunyadi u.; 11. Budapest, Rákospalota, Kossuth L. u.; 12. Budapest, Rákospalota, Bogács u. 3.

gazdagabb leletanyagot szolgáltató lelőhely, mely minden jellegzetességét tekintve reprezentálja az azonos korú lelőhelyek anyagát.²⁴ Ez a leletgyűttes nemcsak a főváros középső rézkori történetének megismeréséhez alapvető fontosságú, hanem az ÉK-Dunántúl és részben ÉK-Magyarország szempontjából is különös jelentőségű. Rajta keresztül jól vizsgálható a főváros térségének, a középső rézkor első felében is megnyilvánuló, kultúrákat összekapcsoló, illetve kapcsolatokat közvetítő szerepe is. E régóta kallódó anyag bemutatásával közelebb juthatunk a több évtizede, a régészeti kutatásban felmerült vita eldöntéséhez, vajon melyik környező egykorú kultúrához kapcsolható legszorosabban fővárosunk térsége ebben az időszakban.

II. A REMETE-HEGYI ALSÓBARLANG²⁵ NAGYKOVÁCSIBAN

A Budapest közigazgatási határának közelében található barlang, az Órdog-árok szurdokvölgyének É-i oldalán emelkedő Remete-hegy déli lejtőjén, a völgyfenék felett 10 m-re, 290 m tengerszint feletti magasságban D felé nyílik.

A barlang bal oldali sziklafala mentén²⁶ 1949-ben Vértes László vezetésével végeztek kutatást, melynek során, 10,5 m-re lehatolva, 13 réteget különítettek el a feltöltésben.²⁷ Az őskőkor emlékeinek megfigyelésére koncentrált feltárás alkalmával, a felső 9, holocén korú réteg anyagát jelentősen keve-

A Ludanice csoport budapesti lelőhelyei.

redve, együttesen gyűjtötték be.²⁸ Az ősköri leletanyagot feldolgozó Gábori Miklós, a holocén rétegek rövid ismertetésekor, a rézkori leleteket egységesen a badeni kultúra hagyatéka-ként értékelte.²⁹ A barlang anyagában fellelhető javarészkori leletekre először Kalicz Nándor hívta fel a figyelmet.³⁰

LELETANYAG

TÁLAK

a.) Bikónikus tálak

Erősen behajló felső részű tál töredéke, lekerekített törésvonalán legömbölyített kerek bütyökkel. Fekete, gondosan polírozott, finom anyagú. (1. kép 1, 18. kép 2.) Éles törésvonalú, erőteljesen behajló felső részű tál töredéke. Alacsony felső részén peremtől a törésvonalig húzódó, négy oldalról benyomott téglalap alakú bütyökdíszel. Világosbarna, sötét foltos, simított, egyetlenül polírozott, finom anyagú. (1. kép 2.) Kissé lekerekített törésvonalú,

erősen behajló tál töredéke, törésvonalán lelógó, hegyesedő kerek bütyökkel. Világosbarna, sötétszürke foltos, gondosan polírozott, finom anyagú. (1. kép 4, 18. kép 10.) Éles törésvonalú, erőteljesen behajló felső részű tál töredéke, legnagyobb szélességénél alig észrevehető kis ovális bütyökkel. A felső rész kissé homorodó. Sötétbarna, vöröses foltos, gondosan polírozott, finom anyagú. (2. kép 6.)

Kissé behajló, csaknem cilindrikus felső részű, tál töredéke, törésvonalán felülről kissé benyomott, ovális hegyesedő bütyökkel. Sötétszürke, egyetlenül polírozott, durvább vegyes zúzalék. (1. kép 6, 18. kép 12.)

Cilindrikus felső részű, kónikus aljú tál töredéke, törésvonalról lelógó, lekerekített vízszintes bütyökkel. Feketés sötétbarna, gondos polírozás, finom anyagú. (1. kép 3, 18. kép 4.) Éles törésvonalú, alacsony, cilindrikus felső részén téglalap alakú bütyökkel díszített lapos tál töredéke. Világosbarna, gondos polírozás, finom anyagú. (1. kép 7, 18. kép 1.) Kissé lekerekített törésvonalú tál töredéke. Felső része cilindrikus, alja enyhén homorodó. Törésvonalán erőteljesen kicsúcsosodó vízszintes bütyökdísz. Világosbarna, gondos polírozás, finom anyagú. (1. kép 8, 18. kép 11.) Lekerekített törésvonalú példány töredéke, ívén hegyesedő kerek bütyökkel. Feketés sötétbarna,

gondosan polírozott, finom anyagú. (1. kép 5, 18. kép 5.) A típus gyakoriságát és formagazdagságát mutatja a bikónikus tálakból származó töredékek igen nagy számú előfordulása a leletegyüttesben. (pl. 2. kép 1–11, 18. kép 7, 9.)

b.) Behúzott peremű tálak

Enyhén behúzott peremű tálak peremes oldaltöredékei, hasíven kerek, legömbölyített tetejű bütyökkel. Világosbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (3. kép 1.) Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (3. kép 2)

Erőteljesen behúzott peremű tál darabja, kissé ovális, hegyesedő bütyökkel. Vöröses világosbarna, sötétszürke foltos, polírozott, finom vegyes zúzalék. (3. kép 7.)

Alig behúzott peremű, csaknem cilindrikus felső részű tálak darabjai, vízszintes, ovális, lekerekített tetejű bütyökkel. Világosbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (3. kép 4.) Kissé vöröses világosbarna, gondos polírozás, finom vegyes adalék (3. kép 5, 18. kép 8.). Az előzőkhöz hasonló formájú, és díszítésű tál töredéke, kissé felemelkedő, hegyesedő bütyökkel. A hasív fölött sekély árok fut körbe. Feketés sötétbarna, világosbarna foltos, gondos polírozás, finom vegyes adalékanyag. (3. kép 6.) Enyhén behúzott peremű tál töredéke, felső részén peremből induló, két oldalról benyomott, függőleges ovális bütyökkel. Világosbarna, nagyjából eldolgzott felület, polírozás nyoma, finom vegyes zúzalék (3. kép 3, 18. kép 6.)

A leletegyüttesben előforduló nagyszámú díszítetlen példány is a behúzott peremű tálforma jelentős szerepére utal. (pl. 2. kép 12–14, 18. kép 13.) Ezek egy része bütyökdíszes, illetve füles tál darabja is lehet.

c.) Füles tálak.

Behúzott peremű, kónikus aljú tál töredéke, peremén zömök füllel. A perem a fül indításánál megemelkedik. Világosbarna, simított, polírozás nyoma, gondosan kidolgozott felület, finom vegyes zúzalék. (4. kép 1, 19. kép 9.) Erősen behúzott peremű lapos tál töredéke, peremből induló, vállon ülő zömök füllel. Fekete, gondos polírozás, finom vegyes anyag. (4. kép 2, 19. kép 3.)

Bikónikus tálak töredékei, kissé lekerekített törésvonallal, peremből induló, vállra támaszkodó fül helyével. Világosbarna, polírozás nyoma, finom vegyes anyagú. (4. kép 4.). Világosbarna, polírozott, finom anyagú. (5. kép 2.) Utóbbi esetben a fül indításánál a perem megemelkedik.

Cilindrikus felső részű, kónikus aljú tál töredéke peremből induló, vállon ülő füllel. Sötétbarna, nagyjából elhúzgált polírozás, finom anyagú. (5. kép 3.) Hasonló típushoz tartozó töredékek, a fül indításánál megemelkedő peremmel. Sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyag. (5. kép 4, 19. kép 7.) Világos és sötétbarna foltos, polírozott, finom anyag. (5. kép 7, 19. kép 8.) Kissé behúzott peremű, csaknem cilindrikus felső részű tál, peremén zömök füllel. Sötétbarna, gondosan simított, finom vegyes anyag. (4. kép 3, 19. kép 2.)

Egyenes peremű, gömbszelet alakú tálak töredékei, peremen ülő zömök füllel. Vörösesbarna, simított, finom anyagú. (5. kép 1, 19. kép 1.) Feketés sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyagú. (5. kép 5, 19. kép 5.) Világosbarna, nagyjából polírozott, finom anyag. (5. kép 6, 19. kép 4.) Azonos típushoz tartozó töredék, a fül indításánál megemelkedő peremmel. Vörösesbarna, nagyjából polírozott, vegyes zúzalék. (5. kép 8, 19. kép 6.)

d.) Tölcséres nyakú tál.

Kissé tölcséresen kihajló nyakú, kónikus alsó részű tál töredéke, peremből induló, törésvonalra támaszkodó füllel. Vöröses világosbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (4. kép 5.)

KÖCSÖGÖK

Enyhén kihajló peremű, ívelt nyakú tejskőcsög formájú edények töredékei peremen ülő zömök füllel. Perem a fül indításánál megemelkedik. Szürkés világosbarna, gondosan polírozott, finom vegyes anyagú. (6. kép 1.) Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék (6. kép 4.) Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (6. kép 6.)

Széles szájú, zömök köcsög töredéke. *Bikónikus* forma, az edény alsó részénél elhelyezkedő súlyponttal. A csaknem *hengeres felső rész* kissé ho-

morúan ívelt. *Egyenesen elvágott pereme a fül indításánál megemelkedik.* Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék (6. kép 3, 20. kép 4.) Hasonló formához tartozó példányok töredékei. Közös jellemző a zömök fül indításánál megemelkedő perem. Sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (6. kép 2, 20. kép 1.) Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (6. kép 5, 20. kép 2.) Világosbarna, sötétbarna foltos, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (6. kép 7, 20. kép 5.) Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (6. kép 8.) Kissé vöröses sötét barna, polírozott, finom anyagú. (7. kép 6.) Előfordul hogy a fül felülete lapított, szalagfűl hatású. Vöröses világosbarna, kopott, de polírozás nyoma. Finom vegyes anyagú. (7. kép 5, 20. kép 3.)

Bikónikus forma oldaltöredéke, a fül indításával. A felső rész homorúan ívelt, törésvonala lekerekített. Súlypontja az edény alsó részén helyezkedik el. Szürkés sötétbarna, egyenetlenül polírozott, finom apró kavicszúzalék. (7. kép 7.)

Egyenes peremű, enyhén ívelt, vagy hengeres nyakú tejskőcsögök töredékei, peremen ülő bütyökszerű, legömbölyített tetejű, zömök füllel. Kissé vöröses világosbarna, simított, helyenként polírozott, nagyobb kerámia- és kavicszúzalék. (7. kép 1, 20. kép 6.), (7. kép 2.) Világosbarna, polírozás nyoma, finom vegyes zúzalék. (7. kép 4.) Ennél a változatnál is előfordul a lapított tetejű fülforma. Sötét szürkésbarna, polírozott, apró kavics és finom vegyes anyag. (7. kép 3.)

Rövid nyakú, öblös hasú, füleinek indításánál megemelkedő peremű példány töredéke, nyakhajlatban körbefutó, felületből alig kiemelkedő bordával. Sötétbarna, polírozott, finom anyagú. (7. kép 8.)

KÉTFÜLŰ CSÉSZEK

Kétfülű csésze peremes oldaltöredéke. Alacsony, széles típust képvisel. Világosbarna, kopott, polírozás nyoma, finom anyagú. (8. kép 1.) Kétfülű csésze alsó részének töredéke. A fül alsó csatlakozásánál az edény oldalán éles törésvonal fut körbe. Szürkés sötétbarna, kopott, polírozás nyoma, finom homok. (8. kép 2.)

Magasabb, karcsúbb formaváltozathoz tartozó töredékek, a fül indításánál megemelkedő peremmel. Barnásszürke, simított, finom anyagú (8. kép 7.) Sötétszürke, polírozás nyoma, finom anyagú. (8. kép 8.)

Kétfülű csészek alsó részéből származó oldaltöredékek a fül csonkjával. Barnás sötétszürke, polírozott, finom anyagú. (8. kép 3.) Sötétbarna, polírozott, finom anyagú. (8. kép 4.) Sötétbarna, polírozott, finom anyagú. (8. kép 5.) Kopott, barna, finom anyagú (8. kép 6.)

BÖGRÉK

Kissé behúzott peremű, ívelt oldalú edénykéek töredékei, öblükön vízszintesen átfúrt bütyökfüllel. Szürkés sötétbarna, egyenetlenül polírozott, finom anyagú. (8. kép 9, 21. kép 4.) Világos- és sötétbarna foltos, egyenetlenül polírozott, finom anyagú. (8. kép 10, 21. kép 1.) Előfordul ez a forma peremén elhelyezett átfúrt bütyökfüllel is (8. kép 11, 20. kép 2.)

Enyhén behúzott peremű bögre töredéke, ívén vízszintes ovális bütyökkel. Sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyagú. (8. kép 12.)

CSÓTALPAS TÁLAK

Csótalpas tálak talprészének töredékei. A talp hengeres, vagy kissé kónikus, alsó része kifelé ívelődő. *Gyűrűszerűen megvastagodó felső részüket*, általában négy, kerek átfúrással díszítette. Sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyagú. (9. kép 1.) Sötétbarna, polírozott, finom anyagú. (9. kép 4, 21. kép 8.) Feketés sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyagú. (9. kép 5.) Előfordul a gyűrűszerűen megvastagodó felső rész áttörések nélkül is Fekete, polírozás nyoma, finom anyag. (9. kép 2.)

Egy töredék a *kónikus talpak* előfordulására utal. A talp alsó része kifelé ível. Feketés sötétbarna, polírozás nyoma, finom anyag. (9. kép 3.)

A tál-talp találkozásából származó töredékek az edénytípus gyakori megjelenésére utalnak. (9. kép 6–11.)

LÁBAS EDÉNY

Vízszintes aljú edény alsó részének töredéke, négy alacsony lábbal. Szürkés sötétbarna, világosbarna foltos, kerámiázúzalék és egyéb finom adalék, nagyjából simított, illetve durván polírozott. (12. kép 12.)

AMFORÁK

Enyhén kihajló peremű, rövid nyakú, erősen öblösödő amfora töredéke, peremből induló, vállra támaszkodó ívelt füllel. A fül alatt, két oldalt, egy-egy égetés utáni átfúrás látható. Barnás sötétszürke, gondosan kezelt felület, polírozott, finom vegyes zúzalék (10. kép 1, 20. kép 9.) Kihajló peremű, ívelt nyakú, kevésbé öblösödő forma töredéke. A peremből induló, ovális keresztmetszetű, ívelt fül az edény vállára támaszkodik. Világos és sötétbarna foltos, gondosan kezelt felület, polírozott, finom vegyes zúzalék. (10. kép 2, 20. kép 10.) Enyhén kihajló, vagy egyenesen elvágott peremű amfora oldaltöredéke, erősen öblösödő hassal. A fül a perem alatt, az ívelt nyakhajlatban helyezkedik el Szürkésbarna, simított, nagyjából eldolgzott felület, durvább vegyes zúzalék. (10. kép 3, 20. kép 8.)

Egyenes peremű, kevésbé hasasodó amfora peremes töredéke, perem alól induló, nyakhajlatban ülő füllel. Sötétbarna, nagyjából simított, finom vegyes zúzalék. (10. kép 6, 20. kép 7.) Hasonló formához tartozó töredék, közvetlenül a peremből induló, vállra támaszkodó zömök füllel. Vörösbarna, elnagyolt felület, vegyes zúzalék. (10. kép 5.) Egyenes peremű, ívelt nyakú, öblösödő amforából származó oldaltöredék. Sötétbarna, egyetlen polírozás, durva vegyes zúzalék. (10. kép 7.)

Feltehetőleg ívelt nyakú, enyhén kihajló peremű, kevésbé öblösödő formához tartozó peremtöredék. Világosbarna, gondos polírozás, finomabb vegyes zúzalék. (10. kép 4.)

FAZEKAK

Széles szájú, kónikus felső részű edény töredéke, perem alatt lekerekített tetejű, függőleges ovális bütyökkel. Vöröses világosbarna, simított, elnagyolt felület, durva vegyes zúzalék. (11. kép 1, 21. kép 3.)

Enyhén ívelt felső részű formához tartozó töredékek, nyakhajlatban ülő kerek, lekerekített tetejű, dugó szerű bütyökkel. Vörösbarna, simított, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék. (11. kép 3, 21. kép 5.) Vörösbarna, elnagyolt simítás, polírozás nyoma, durvább vegyes zúzalék. (11. kép 2.)

VÁZAFORMÁJÚ EDÉNYEK

Lendületesen kifelé ívelődő nyakú, erőteljesen öblösödő edény töredéke. Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes anyag. (11. kép 4, 21. kép 6.)

Kevésbé ívelt nyakú, kiháló peremű példányok töredékei. Szürkésbarna, gondos polírozás, finom vegyes zúzalék. (11. kép 5.) Barnás sötétszürke, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék, sok apró kavics. (11. kép 6.) Vörösbarna, sötétbarna foltos, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék. (11. kép 7.)

HORDÓSZERŰ EDÉNYEK

Kónikus felső részű, egyenes peremű, kevésbé öblösödő formához tartozó töredékek, peremből induló függőleges füllel. Sötétbarna, fülnél elnagyolt felület, egyébként polírozott, durvább vegyes zúzalék. (12. kép 1, 22. kép 2.) Világosbarna, sötét foltos, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék. (12. kép 5, 22. kép 4.) Világosbarna, sötétszürke foltos, elnagyoltan polírozott felület, durvább vegyes zúzalék. (12. kép 6, 22. kép 1.)

Előfordul ez a forma vállon ülő bütyökfüllel is, mely vízszintesen, vagy függőlegesen átfúrt. Ennél a változatnál az edények felső része kissé homorúan ívelt. Világos és közép barna foltos, egyetlenül polírozott, de gondosan kialakított felület, finomabb zúzalék. (13. kép 3, 22. kép 5.) Világosbarna, egyetlenül polírozás, durvább vegyes zúzalék. (13. kép 5.) Sötétbarna, egyetlenül polírozott, durva vegyes zúzalék (14. kép 1.) Világosbarna, simított, durvább vegyes zúzalék. (14. kép 3.)

Kissé homorúan ívelt felső részű kónikus edényhez tartozhat, a lekerekített tőrvonala fölött nagyméretű, enyhén homorúan kiképzett tetejű bü-

työkkel díszített oldaltöredék is. Feketés sötétbarna, csíkokban látható elnagyolt polírozás, finom vegyes zúzalék. (16. kép 9, 23. kép 10.)

Erősebben behajló kónikus felső részű, jobban öblösödő edényekből származó töredékek. A zömök, vízszintesen átfúrt bütyökfülek általában a perem alól indulnak. Az egyik példányon szögletesedő fül található. Világosbarna-feketésbarna foltos, egyetlenül polírozott, de gondosan kidolgozott felület, finomabb zúzalék. (13. kép 1, 22. kép 3.) Fekete-barna foltos, egyetlenül polírozott, durvább vegyes zúzalék. (13. kép 2.) Világosbarna, egyetlenül elsimított felület, durvább zúzalék. (13. kép 4.) Ritkább az edény öblén elhelyezett fül. Vöröses világosbarna, egyetlenül polírozott, durva vegyes zúzalék. (14. kép 8, 22. kép 8.) Az előző formaváltozathoz tartozó peremtöredékek. Sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (12. kép 2.) Világosbarna, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék. (12. kép 3.) Sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes adalék. (12. kép 4.)

Ritkább a *peremtől kezdődően ívelődő oldalú* forma, öblén függőlegesen bütyökfüllel. Vörösbarna, nagyjából polírozott, durva vegyes zúzalék. (14. kép 2, 22. kép 6.)

Hordóformájú edényekhez tartozhatnak a nagyméretű edényekből származó oldaltöredékek, öblükön vízszintesen vagy függőlegesen átfúrt bütyökfüllel. Világosbarna, simított, nagyobb vegyes zúzalék. (14. kép 4.) Barna, nagyjából eldolgzott felület, durvább vegyes zúzalék. (14. kép 5.) Vöröses világosbarna, simított, durva vegyes zúzalék. (14. kép 6, 22. kép 7.) Világosbarna, simított, durva vegyes soványítás (14. kép 7, 22. kép 9.) Világosbarna, nagyjából polírozott, durvább vegyes zúzalék. (15. kép 3.) Vöröses világosbarna, simított, polírozás nyoma, durvább vegyes zúzalék. (15. kép 4.) Ívelt töredék, fül csonkjával. Sötétbarna, polírozott, finom anyagú. (15. kép 5.)

Nagyobb méretű edényhez tartozó függőlegesen átfúrt fül. Sötét és vörösbarna foltos, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (15. kép 8) Meredek oldalú, bikónikus forma töredéke, nagyjából kidolgozott füllel. Világosbarna, egyetlenül polírozott, durvább vegyes zúzalék. (15. kép 6)

PUTTONYSZERŰ EDÉNYEK

Nagyméretű, kónikus aljú edényekből származó töredékek. Puttonyok részéi lehetnek. Sötétszürke, polírozott, nagyobb kavicsok, durvább vegyes zúzalék. (15. kép 9), Világosbarna, simított, durvább zúzalék. (15. kép 10.)

EGYÉB TÖREDÉKEK

a.) Bütyökdíszes oldaltöredékek

A bütyökdíszes töredékek zöme, az edények ívelődő hasi részéből származik. Az edények öblének ily módon történő díszítésére több edénytípus esetében is van adatunk. Leggyakrabban a tálakon és a *hordószzerű edényeknél* fordul elő, így a *durvább, nagyobb méretű edényekből származó töredékek* nagy valószínűséggel ez utóbbi típushoz tartozhattak.

Kónikus alsó részű edény töredéke, tőrvonala alatt felülről benyomott ovális bütyökkel. Szürkés sötétbarna, elnagyolt polírozás, durvább vegyes zúzalék (16. kép 1.) Oldaltöredékek dugó alakú bütyökdíszekkel. Sötétbarna, nagyjából polírozott, kissé durvább zúzalék. (16. kép 2) Világosbarna, nagyjából polírozott, durvább zúzalék. (16. kép 3, 23. kép 4.) Ívelt oldaltöredékek, kissé lelógó, hegyesedő ovális bütyökkel. Világosbarna, sötét foltos, simított, polírozás nyoma, durvább vegyes zúzalék (16. kép 4.) Világosbarna, sötét foltos, polírozás nyoma, durvább vegyes zúzalék (16. kép 5, 23. kép 9.) Oldaltöredék, kissé felfelé álló elnagyolt bütyökkel. Világosbarna, sötét foltos, durva felületi kidolgozott, apró kavics, durva zúzalék. (16. kép 6, 23. kép 11.) Homorúan ívelt felső részű, kevésbé öblösödő edény töredéke, legömbölyített tetejű ovális bütyökkel. Kissé vörösbarna, polírozott, durvább vegyes zúzalék. (16. kép 8.) Kerek, hegyesedő bütyökkel díszített ívelt töredék. Simított, durvább vegyes zúzalék. (16. kép 10.) Nagyobb méretű edény bikónikus alsórészének töredéke, kissé felemelkedő, elnagyolt kidolgozású, lekerekített tetejű bütyökkel. Világosbarna, egyetlen polírozás, durvább vegyes zúzalék. (17. kép 8, 23. kép 8.) Nagyméretű edény elnagyolt, lekerekített tetejű, dugószzerű bütyökkel díszített oldaltöredéke. Vöröses világosbarna, durvább vegyes zúzalék. (16. kép 11, 23. kép 7.)

A vékonyabb falú, finomabb felületi kidolgozású töredékek esetében elsősorban tálakra, bögrékre, illetve *kisebb hordószzerű edényekre* gondolha-

tunk. Előfordulhat bütykdísz a *köcsögforma edények* és *amforák* hasi részén is.

Lekerekített törésvonalú bikónikus oldaltörödédek, törésvonalán kis bütyökkel. Grafitzürke, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (17. kép 1.) Kissé ívelt oldaltörödédek, dugó alakú bütyökkel. Világosbarna, nagyjából polírozott, finom anyagú. (16. kép 7.) Ívelt oldaldarab, kissé lógó, lekerekített tetejű ovális bütyökkel. Világosbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék (17. kép 2.) Edény kónikus alsó részének törödéke, lekerekített törésvonalán kerek bütyökkel. (17. kép 3.) Ívelt törödédek, elkeskenyedő, dugó alakú bütyökkel. (17. kép 4, 23. kép 5.) Vékony falú, éles törésvonalú finom edényke törödéke, törésvonalán alig kiemelkedő kis ovális bütyökkel. Tál törödéke lehet. Barnás sötétszürke, gondosan polírozott, durvább vegyes zúzalék. (17. kép 5.) Ívelt törödédek, öblén kerek, legömbölyített kis bütyökkel. Szürkésbarna, gondosan polírozott, durvább vegyes zúzalék, de jó anyagú. (17. kép 6.) Lekerekített törésvonalú bikónikus edény oldaltörödéke, öblén lekerekített tetejű, dugó alakú bütyökkel. Világosbarna, elnagyolt polírozott, finom vegyes zúzalék. (17. kép 11, 23. kép 6.) Ívelt oldaltörödédek vízszintesen átfürt, zoomorf jellegű fülel. (15. kép 1–2, 23. kép 1–2.)

b.) Egyéb oldaltörödédek.

Erősen ívelt oldaltörödédek, felületbe simuló, kisméretű függőleges lyukkal ellátott, ovális függesztő bütyökkel. Talán tál törödéke lehet. Világosbarna, gondosan simított, durvább vegyes zúzalék. (15. kép 7.) Ívelt oldaltörödédek, öblén ujjbenyomással. Mélyebb tál törödéke lehet. Világosbarna, feketés foltos, polírozott, finom anyagú. (17. kép 7, 23. kép 3.) Erőteljesebben behajló bikónikus edény oldaldarabja, lekerekített törésvonalán vízszintes fülel. Szürkés sötétbarna, gondosan polírozott, finom vegyes zúzalék. (17. kép 9)

Bikónikus edények oldaltörödékei, éles törésvonallal, enyhén homorúan ívelt felső résszel. (17. kép 12–13) Bikónikus edények oldaltörödékei. Felső részük kissé domborodó (17. kép 10, 14–15.)

c.) Peremtörödédek.

A leletegyüttesben nagy számban fordulnak elő különféle, nehezen meghatározható formához tartozó peremtörödédek. Ezek alapján is jól megfigyelhető a leletanyag egyik fő jellegzetessége, nevezetesen a bikónikus formák hangsúlyos megjelenése.

A kónikus felsőrészű, különböző mértékben öblösödő edények darabjai leginkább hordószerű edényeket képviselhetnek, de ez a forma ritkábban a fazekakra is jellemző lehet. A kisebb szájméretű törödédek köcsögszerű edényekhez is tartozhattak.

A kissé homorúan ívelt felsőrészű példányok esetében az ímént említett három típushoz az amforák és a vázaformájú edények is csatlakozhatnak. A hosszabb nyakú, kisebb átmérőjű példányok itt is köcsögforma edényeket képviselhetnek. Az erőteljesen öblösödő példányok hordószerű edényekhez, míg a hosszabb, enyhén ívelődő, csaknem cilindrikus nyaktörödédek fazekakhoz tartozhattak. A rövidnyakú példányok talán amforákból származhatnak.

A tölcésesedő nyaktörödédek leginkább vázaformájú edényekből származhatnak, míg a peremtől indulóan, enyhén ívelt törödédek hordószerű edényekhez, esetleg mély tálakhoz tartozhattak.

III. A LELETANYAG ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS KAPCSOLATAI

KERÁMIATECHNIKA

A Remete barlangban előkerült középső rézkori leletegyüttes kerámiaja technikailag egységes jellegűnek tartható, nem választható szét finom és durva kerámia. Legfeljebb a nagyobb méretű, hordó szerű edényeknél figyelhető meg az agyag durvábbra zúzott adalékanyaggal történő soványítása, de a felületet általában ezeknél is gondosan kidolgozták. A leletanyagban általánosan a finomra örlött kerámia, kő, illetve homok soványító anyagok alkalmazása jellemző. Az edények felületét kí-

vül-belül egyenletesen polírozták, sok esetben fényesre csiszolták. Ritkább és inkább a nagyobb edényeknél fordul elő a felszínen rendszertelen besimított csíkokat hagyó, elnagyoltabb polírozás. (pl. 16. kép 9, 23. kép 10.) Durva felületű törödékekkel csak elvétve találkozunk. Ezekben az esetekben is inkább a felület elnagyoltabb elsimításáról beszélhetünk.

Az edények színe leggyakrabban sötét- vagy világosbarna foltos, de előfordulnak szürkés és feketés törödékek is, melyekre szintén a barnás árnyalat jellemző.

EDÉNYFORMÁK

A leletegyüttesben megjelenő edénytípusok között dominálnak a *behúzott peremű*, illetve *bikónikus tálak*, melyek többféle változatban fordulnak elő. (1–3. kép) Formailag általános jellemzőjük az alacsony, kissé behajló vagy erősebben behúzott felső rész, melyhez mély, kónikus alsó rész csatlakozik. A bikónikus tálakat, legnagyobb szélességüknél általában lekerekítették, ritkább az éles törésvonal. (1. kép 2, 7; 2. kép 6.) Kizárólagos a bütykdíszítés, melyet általában az edény öblén, ritkábban a felső részén alkalmaztak. A gyakran megjelenő füles tálak esetében is azonos formai jellegzetességekkel találkozunk, de ezek között ritkább a behúzott peremű, illetve bikónikus forma (4. kép 1–2, 4, 5. kép 3.), inkább a cilindrikus felső rész jellemző. (4. kép 3, 5. kép 1, 3–8.) A peremből induló zömök fül minden esetben a törésvonalra támaszkodik. Jellegzetesek, a fülnél megemelkedő peremkiképzésű példányok. (4. kép 1, 19. kép 9; 5. kép 2, 4, 7–8; 19. kép 6.) A tálak kissé tölcésesedő nyakú változata ritkaság a leletegyüttesben. (4. kép 5.)

A vizsgált leletanyagban különösen jellegzetes bikónikus és behúzott peremű tálak pontos párhuzamait a többi Budapest környéki, továbbá az ÉK-dunántúli lelőhelyek anyagában találjuk, ahol hasonlóképpen gyakori, domináló edénytípust képviselnek.³¹ Jelentősen kisebb számban, de megtalálható mindkét táltípus összes változatának párhuzama a DNY-szlovákiai Ludanice anyagban is.³² A Balaton-Lasinja kultúra körében ugyancsak vezértípust képvisel ez a két tálforma, melyeknek szoros rokonsága a Remete barlangiakkal, a sok esetben erőteljesebben hangsúlyozott domború felső és homorú alsó rész ellenére is szembevetőd. Alapvető különbség viszont a tálak felső részén gyakran megjelenő kannelálás díszítés, mely teljességgel hiányzik anyagunkból.³³ A bütykdíszek alkalmazása igen hasonló, de a meghatározó, jellegzetes formák és azok aránya eltéréseket mutat. A Remete barlangi tálak formavilágának és díszítéseinek szinte tökéletes párhuzamai kerültek elő viszont a Balaton-Lasinja határvidéken feltárt lébényi lelőhely anyagában, mely erőteljes kapcsolatokra hívja fel a figyelmet az ÉK-dunántúli és Budapest környéki lelőhelyekkel.³⁴ Kevés párhuzam ismert a bodrogkeresztúri kultúra néhány lelőhelyéről is, de összességét tekintve, ez a típus nem tartozik a kerámia fő jellegzetességei közé.³⁵ A leletegyüttesünkben előforduló, kónikus aljú, tölcéses nyakú tál legjobb párhuzamai a Ludanice csoportban található, ahol ez, a lengyeli hagyományokban gyökerező típus, gyakori és igen jellegzetes. Enyhébben és erősebben kihajló nyakú variáns is ismert,³⁶ de hasonló, fülel ellátott változat nem található a csoport leletei között. A Remete barlangban megjelenő füles táltípus, kisebb alakbeli eltérésekkel megjelenik a bodrogkeresztúri kultúra leletegyüttese-

ben is,³⁷ de itt, alapvető különbségként, a gömbszelet alakú forma dominál. Nem nagy számban, de megtalálhatók a füles tálak a Ludanice csoport DNY-szlovákiai leletei között is.³⁸ A fül indításánál felhúzott peremű formát egyik körből sem ismerjük. Minden tekintetben tökéletes párhuzamok fordulnak elő viszont az ÉK-dunántúli leletek között, ahol a Remete-barlanghoz hasonlóan a kónikus aljú forma dominál és gyakori jellegzetesség a fülnél felhúzott perem is.³⁹

A leletegyüttesben szereplő *tejesköcsög* alakú edények, a rekonstruálható esetekben, széles, szájú, zömök edényekhez tartozhattak. (6–7. kép) Felső részük tagolatlan, testük általában bikónikus. A törésvonal és az edény súlypontja a fenék közelében található. (6. kép 3., 7. kép 7.) A zömök fülek indulásánál a perem sok esetben megemelkedik. (6. kép 1–7, 7. kép 5–6, 7. kép 8.) A felemelkedő peremű köcsögök mellett ritkábbnak tűnik, az egyenesen elvágott peremű forma (7. kép 1–4.).

A környező, egykorú kultúrák közül, a tejesköcsög formájú edény a bodrogkeresztúri kultúra jellegzetes vezértípusa. Annak ellenére, hogy a kultúra átmenetinek, illetve korainak meghatározott leletegyütteseiben szórványosan megjelennek szélesebb szájú, zömökebb formák is,⁴⁰ a kultúra körében inkább nyúlankabb, tagoltabb testű változatok dominálnak.⁴¹ Fülük ritkán emelkedik a perem fölé,⁴² és eltérő jelenség a bemélyített díszítés alkalmazása is. A Ludanice csoport kerámiájában, kisebb hangsúllyal, de megtalálható a kétfülű, tejesköcsögre emlékeztető edénytípus.⁴³ Ezek az edények, széles szájukkal és zömök alakjukkal, közeli rokonságot mutatnak a Remete barlangból megismert példányokkal, de a DNY-szlovákiai anyagból hiányzik a fülnél megemelkedő peremű variáns. A Remete barlangban található köcsögök legközelebbi párhuzamait a többi Budapest környéki, illetve az ÉK-dunántúli lelőhelyeken találjuk meg⁴⁴, de a felhúzott perem kevésbé gyakori ez utóbbi területen.

A Remete barlangban, néhány töredék az *amfora* formájú edénytípust képviseli. Szűkülő szájú, ívelt nyakú, öblösödő edények tartoznak ide, rövid nyakat átívelő füllel. Egy részük szűkülő szájú, rövid ívelt nyakú, erőteljesen öblösödő testű edény, peremből vagy perem alól induló, nyakhajlatban ülő zömök füllel (10. kép 3, 6–7.). Peremük enyhén kihajló, vagy egyenesen elvágott. Ennek a formának pontos párhuzamait a Ludanice csoport DNY-szlovákiai anyagában találjuk, ahol nagyobb arányban megjelenő, jellegzetes vezértípust képviselnek.⁴⁵ Megtalálhatók az ÉK-dunántúli leletek között is.⁴⁶ Ritkább, a Remete barlangban két példánnyal is képviselt, hosszabb fülű változat, melynek igazán jó párhuzamát jelenleg nem ismerjük. (10. kép 1–2.) Az ÉK-Dunántúlon és a többi Budapest környéki lelőhelyen nagyjából azonos módon, az amforákhoz képest gyakoribb a köcsögszerű edények előfordulása, míg a DNY-szlovákiai területen ez éppen megfordítva érvényes.

A *hordószerű edényeknek* formailag kétféle változata különíthető el a Remete barlang anyagában. Nagyobb méretű, egyenesen elvágott peremű, széles szájú edények, peremük közelében, vagy öblükön füllel. Általában jellemző a bikónikus, lekerekített törésvonalú forma. Az ívelt oldalú példányok töredékei mellett jellegzetes a lekerekített törésvonalú, kettős kónikus forma is. Az előző változatnál a fül az edény öblén helyezkedik el, utóbbinál a peremen, vagy a perem alatt. (12. kép 1–6, 13. kép 1–5.)

A hordószerű edény jellegzetes javaréz kori edénytípus. A Remete barlangban előforduló formák a bodrogkeresztúri kultúra,⁴⁷ a Balaton-Lasinja kultúra⁴⁸ és a Ludanice csoport⁴⁹ leletegyütteseiben egyaránt megtalálhatók. A Balaton-Lasinja együttesekben gyakoribb a környékünkön is jellegzetesebb bikónikus forma, míg a bodrogkeresztúri kultúra körében inkább az ívelt oldalú forma dominál. Pontos párhuzamokat találunk a többi Budapest környéki lelőhelyen és az ÉK-Dunántúlon is.⁵⁰ A leletegyüttesünkben megjelenő *bögrék* a hordószerű edények kicsinyített változatainak tekinthetők. (8. kép 9–11, 21. kép 1–2, 4.)

Több töredék a kihajló peremű, lendületesen ívelt, vagy cilindrikus nyakú, gömbölyödő hasú *váza formájú edényeket* képviseli a Remete barlang együttesében. (11. kép 4–7.) Ez a ritka edénytípus Budapest környékén csak lelőhelyünkről ismert és az ÉK-Dunántúlon is csak a pilisszentléleki Legénybarlangban fordul elő.⁵¹ Legjobb párhuzamait a Ludanice csoportban találjuk, ahol e gyakori edényformának lágyabb és tagoltabb változata egyaránt megjelenik.⁵²

A leletegyüttesben megjelenő *fazéktöredékek* széles szájú, egyenes peremű, kónikus, vagy kissé homorúan ívelt felső részű, öblösödő példányokból származnak. Peremük közelében dugószerű bütyökdísz található. A fazekak formájának, díszítésmódjának pontos megfelelői szintén a Ludanice csoport DNY-szlovákiai leletegyütteseiben.⁵³ és az ÉK-Dunántúl anyagában tűnnek fel.⁵⁴

A leletegyüttes jellegzetes edényei a *csótalpas tálak*. A tálak között ismertetett típusok egy része is ehhez az edénytípushoz tartozhatott. A rekonstruálható töredékek alapján a gyűrűszerűen megvastagított felső részű, kónikus, lefelé kissé ívelten kihajló peremű talptípus lehetett a leggyakoribb (9. kép 1, 4–5.), de előfordul a sima kónikus talp is (9. kép 3.). A talpak felső részét kerek áttörésekkel díszítették. Az egyik példány felső részét párnyszerűen megvastagították (9. kép 2.). Ez a forma, a több hasonló leletegyüttesben is megjelenő, harangos talpak változataként értékelhető.

Csótalpu tálak gyakran tűnnek fel a környező javaréz kori kultúrák anyagában. A bodrogkeresztúri kultúra körében fellelhetők ugyan a Remete barlang együttesében előforduló típusok,⁵⁵ de megjelenésük igen szórványos és nem jellegzetes. Leletegyüttesünkben hiányzik a bodrogkeresztúri kultúrában legtipikusabb, hengeres talpak előfordulása és eltérő a talpak díszítésének rendszere is. A talpak legjobb párhuzamait a Ludanice csoport anyagában találjuk, ahol a leggyakrabban előforduló harangosodó talpak mellett⁵⁶ ritkábban, de megjelennek a kónikus⁵⁷ és a gyűrűszerűen megvastagodó felső részű talpak is.⁵⁸ A formák egyezése mellett, a díszítés rendszere is hasonló, amennyiben a kerek áttöréseket minden esetben a talp felső részén találjuk. Megjelennek a csótalpas tálak a Balaton-Lasinja kultúra leletegyütteseiben is, ahol a rekonstruálható töredékek alapján, elsősorban a harangosodó talpu tálak használatára jellemző.⁵⁹

A Remete barlangban előforduló *kétfülű csészék* között alacsony szélesebb, és magasabb karcsúbb változat különíthető el. A súlypont az edény alsó részénél helyezkedik el, a fenékrész szinte észrevétlenül átmenettel csatlakozik az edénytesthez. A lendületesen ívelődő fül általában a perem fölé magasodik és az edényfenék közelében csatlakozik a csésze oldalához. A legtöbb példánnyal jellemző a fül indításánál megemelkedő perem.

Pontos párhuzamaik a bodrogkeresztúri kultúra, illetve a Ludanice csoport anyagában egyaránt előfordulnak. A bodrogkeresztúri kultúra legtöbb példányára ugyancsak jellemző a fülnél megemelkedő perem, de megfigyelhető az egyenes peremű példányok előfordulása is. A Ludanice csoport DNY-szlovákiai anyagában valamivel ritkábban találkozunk a fülnél megemelkedő peremű variánsal. A két kulturális egység csészéi között kimutatható szoros tipológiai rokonság ellenére, eltérő jellegzetesség, a bodrogkeresztúri kultúra csészéin több esetben alkalmazott bemélyített díszítés előfordulása, mely a Ludanice csoport csészéin nem jellemző. A Remete barlangban sem ismert ez a díszítés, mely a csészetípus gyakoriságához mérten elenyésző és nem jellegzetes a többi Budapest környéki és ÉK-dunántúli lelőhely anyagában sem. A Balaton-Lasinja kultúra körében előforduló kétfülű csészetípus, formai jegyei különböznek a Remete barlang csészéitől.⁶⁰

DÍSZÍTÉS

A Remete barlang javarézskori kerámiájára kizárólagosan a *bütyökdiszkek* alkalmazása jellemző, melyek különösen nagy változatosságban fordulnak elő. Főként bikónikus és behúzott peremű tálak, hordószerű edények, fazekak díszítésénél használták. Előfordulnak kerek, legömbölyített tetejű és dugó alakú bütyökdiszkek. Tálakon gyakori a vízszintesen elhelyezett, felületből kiemelkedő hosszúkás bütyökdisz, melynek ritkább változata a felső részről lelógó, csepp alakú bütyök (1. kép 3.). Ritkább a függőlegesen elhelyezett bütyökdisz, mely általában a tálak felső részén található.

A kerámia díszítésében megnyilvánuló sajátosságok közeli rokonságot mutatnak az ÉK-Dunántúlon megjelenő leletegyüttesek kerámiájával és a Ludanice csoport DNY-szlovákiai anyagával, ahol szintén a karcolt dísz teljes hiánya mellett a bütyökdiszkek hasonló változatossága figyelhető meg. A díszek elhelyezése, formája hasonló jellegzetességeket mutat, arányuk azonban eltérő. Míg a DNY-szlovákiai anyagban inkább a lengyeli hagyományokat folytató kerek díszek gyakoribbak, addig a Remete barlangban inkább a vízszintesen elhelyezett díszek dominálnak. A bodrogkeresztúri kultúrában nem tapasztalható a bütyökdiszkek ilyen mértékű formagazdagsága és összességében jelentős eltérés a bemélyített díszek gyakori alkalmazása is. A Balaton-Lasinja kultúrában a meghatározó kannelúrás díszítés mellett szintén jelentős szerepet kaptak a bütyökdiszkek. Ebben a körben is a vízszintesen elhelyezkedő bütyökdiszkek jellegzetesek, de dominál a Remete barlangban csak elvétve előforduló lelógó csepp, illetve korong alakú bütyökdiszkek alkalmazása.

IV. ÉRTÉKELÉS

A Remete barlang anyagával rokonítható leletegyütteseket a főváros területéről és közigazgatási határának közeléből eddig 12 lelőhelyről ismerjük.⁶¹

Lelőhelyek jegyzéke (1-2. térkép)

1. Nagykovácsi, Remete-hegyi Alsóbarlang.
– Gyűjtött telepleletek.⁶²
2. Nagykovácsi, Remete-hegyi Felsőbarlang.
– Gyűjtött telepleletek.

3. Nagykovácsi, Remete-hegyi Zsomboly
– Gyűjtött telepleletek.⁶³
4. Budapest, Bátor barlang.⁶⁴
– Gyűjtött telepleletek.⁶⁵
5. Budapest, XI. Budafoki út 78. (Épületelemgyár)
– Telep- és sírleletek⁶⁶
6. Budapest, XI. Gellérthegy déli lejtője.
– Feltételezett sírleletek.⁶⁷
7. Budapest, III. Békásmegyér, Vöröshadsereg útja, Pünkösdfürdő környéke.
– Telep- és sírleletek.⁶⁸
8. Budapest, III. Pusztadombi út 12.
– Telepleletek.⁶⁹
9. Budapest, XVII. Csabai út 50.
– Sírlelet.⁷⁰
10. Budapest, Rákoscaba Újtelep, Hunyadi u.
– Sírleletek.⁷¹
11. Budapest, Rákospalota, Kossuth L. u.
– Telepleletek.⁷²
12. Budapest, Rákospalota, Bogács u. 3.
– Szórványos teleplelet.⁷³

A jelenleg értékelhető kevés információ alapján, úgy tűnik, hogy a települések inkább a budai oldalon koncentrálódhattak, míg a pesti oldal gyéribben betelepült lehetett a középső rész kor első felében. Itt csak a Szilas és a Rákos patak árterét kísérő egykori szárazulatokon kerültek elő magányos temetkezések, illetve szórványos telepleletek.⁷⁴ A budai oldal nyíltszíni telepei a Duna közeli ártéri teraszokon létesültek és megszállták a Budai hegység vízközeli barlangjait is. A jelenlegi adatok alapján a telepek itt sem lehettek hosszú életűek, gazdagabb leletanyagot csak a barlangokból ismerünk. A barlangi telepek többségében a legintenzívebb élettevékenység éppen a javarézskor tárgyalt időszakában folyt (pl. Remete barlang, Bátor barlang,⁷⁵ Remete-hegyi Zsomboly), mely különösen hangsúlyozza e települések jelentőségét ebben az periódusban. Egyelőre nem világos, hogy a barlangokat többször visszatérve, csak időszakonként lakták, vagy huzamosabb megtelepedéssel számolhatunk ezeken a lelőhelyeken. Az értékelhető információkat összegezve úgy tűnik, hogy a Budapest környék javarézskorának embere előszeretettel telepedett meg barlangokban, míg az alacsonyabb fekvésű nyíltszíni telepek általában nem lehettek nagy méretűek és intenzitásúak. A települési módban kimutatható sajátos kettősség kialakulásának háttere jelenleg még nyitott kérdés, melynek létrejötte, védelmi szempontokon túlmenően, a gazdálkodás és életmód mozgékonyabb jellegével is összefügghetett.

A települési módban hasonló jelenségek tapasztalhatók az ÉK-Dunántúlon is, ahol a Remete barlang leletegyüttesének tökéletesen megegyező összetételű párhuzamait találjuk. Ily módon, a Remete barlang együttese minden tekintetben az ÉK-Dunántúlon és Budapest környékén körvonalazható középső rézkori kulturális egységhez tartozott, melynek leletanyagában szoros tipológiai rokonság mutatható ki a DNY-szlovákiai *Ludanice csoport* leleteivel. Emellett, a Budapest környékén és az ÉK-Dunántúlon, a települési viszonyokban megmutatkozó kettősség, illetve a barlangi telepek különös gyakorisága a DNY-szlovákiai Ludanice csoportra is jellemző.⁷⁶ Fontos összekötő kapocs, a mindkét térségben kimutatható lengyeli

előzmény jelenléte is.⁷⁷ Ezt a genetikai összefüggést a lengyeli hagyományokra visszavezethető kerámiatípusok, mint pl. az amforák,⁷⁸ váza alakú edények,⁷⁹ „S” profilú fazekak,⁸⁰ tölcséresen kihajló nyakú tálak,⁸¹ harangos csótalpak⁸² előfordulása is hangsúlyozza. Felismerhető a késő-lengyeli időszak kerámiájában, az ÉK-dunántúli és Budapest környéki leletanyagban annyira jellegzetes szélesszájú tejesköcsögforma előzménye is.⁸³ A Ludanice kapcsolatok szempontjából jelentős a Ludanice körben igen jellegzetes amforaszerű edények megjelenése barlangunk anyagában, de a többi edénytípus (tálak különböző változatai, a zömök „S” profilú fazekak, vázaformájú edények, a széles szájú tejesköcsög típus) legjobb párhuzamait szintén a Ludanice csoport leletei között találjuk. Mindkét körben jellegzetes a duzzadt talpú tálak és a kétfülű csészék megjelenése is. A rokon vonások a kerámia minőségében és díszítésében szintén felfedezhetők. A Ludanice csoporthoz hasonlóan, a Remete barlangban, illetve rokon leletegyütteseiben is a jó minőségű, általában polírozott kerámia, a bemélyített díszítés fokozott hiánya és a bütyökdiszkek nagy változatossága jellemző. A Ludanice csoport lelőhelyeiről a Remete barlangi telep és köre anyagával rokonítható leletegyüttesek ismertek.⁸⁴ Annak ellenére, hogy a barlangunkban előforduló kerámiatípusok mindegyike megtalálható a csoport lelet együtteseiben, szembetűnő különbség az egyes típusok eltérő arányú megjelenése a két területen. A DNY-Szlovákiában annyira jellegzetes, a megelőző lengyeli hagyományokra visszavezethető, tölcséres nyakú tálak, amforák, váza formájú edények, fazekak, kisebb hangsúllyal jelennek meg területünkön, míg az előbbi térségben ritkábban előforduló, behúzott peremű, illetve bikónikus tálak, füles tálak, tejesköcsögök dominálnak a Remete barlangban és a többi lelőhelyen. Lelőhelyeinken néhány olyan jelenség is megfigyelhető, mint pl. a tálak és köcsögök fül indításánál megemelkedő pereme, mely kizárólagosan itt tapasztalható, így a *Ludanice csoport* DNY-Szlovákiában megjelenő anyagára nem jellemző. Ez a helyinek tekinthető jellegzetesség, talán a területünkön nagy számban megjelenő, fülnél megemelkedő peremű kétfülű csészék mintájára vezethető vissza.

Több párhuzam található a *bodrogkeresztúri kultúra* leletegyütteseiben is. Mindkét helyen megtalálhatók a kétfülű mély tálak, a hordószerű edények és kétfülű csészék. Bodrogkeresztúri kapcsolatokra utal a lábas edény megjelenése is. Ugyanakkor – a rokon vonások mellett – eltérő jelenség a bikónikus és behúzott peremű tálak, a harangosodó, vagy gyűrűszerűen magvastagodó felső részű csótalpak szórványos megjelenése, illetve az eltérő formában és díszítéssel előforduló csótalpak és tejesköcsögök. Teljességgel hiányoznak a váza formájú edények, az amforák és a Remete barlangban megjelenő fazéktípus. Ez a jelenség megfordítva is érvényes, mivel a bodrogkeresztúri kultúra néhány jellemző formája a Remete barlang anyagából hiányzik.⁸⁵ Jelentős különbség tapasztalható a kerámia díszítésében is. Jelentős eltérés a karcolt díszítés hiánya leletanyagunkban, illetve a bütyökdiszkek olyan nagy változatossága, mely a bodrogkeresztúri kultúra kerámiáján nem tapasztalható.

Több kerámiatípusnál is szembetűnő rokonság tapasztalható a *Balaton-Lasinja* kultúra jellegzetességeivel. A Remete barlangban igen jellegzetes bikónikus és behúzott peremű táltípus, kis formai különbséggel vezértípust képvisel a *Balaton-Lasinja* kultúrában is.⁸⁶ Leletanyagunkban a hordó szerű edényeknél és

a tejesköcsögök egyes változatainál is megfigyelhető, a *Balaton-Lasinja* kultúra formavilágában meghatározó, bikónikus formák megjelenése, mely kevésbé jellemző a lengyeli hagyományokat erőteljesebben folytató DNY-szlovákiai Ludanice anyagra és idegen a bodrogkeresztúri kultúra kerámia anyagában is. Közös edényforma, a kárpát-medencei javaréz kori kultúrák mindegyikében megjelenő, harangos csótalpú tál és hordó alakú edény. Ugyanakkor, a Remete barlang anyagából hiányzik a *Balaton-Lasinja* kultúra edényművészségében domináló kannelurás díszítés, a grafitozás és az egyfülű korsótípus. Mindkét körben hasonló módon gyakori a bütyökdíszítés alkalmazása, de a *Balaton-Lasinja* kultúra jellegzetes típusai különbözőek és előfordulásuk aránya is eltérő a Budapest környékén és ÉK-Dunántúlon megfigyelttől.⁸⁷ A Remete barlangban csak szórványos a lapos, korong alakú bütyökdisz megjelenése, a tálakon alkalmazott lelógó bütyöktípus előfordulása viszont mindkét területen egyaránt jellemző.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

A Remete barlang javaréz kori leletanyagának kapcsolataira vonatkozó megfigyeléseinket az alábbiak szerint összegezhetjük.

A Remete barlang középső rézkori anyagának rokon leletegyütteseit a Dunántúl ÉK-i szögletében és Budapest környékén találjuk.⁸⁸ E térség, településtörténeti és tipológiai szempontból is, erőteljes szálakkal kötődik DNY-Szlovákia azonos korú lelőhelyeihez, melyek a Ludanice csoport leletanyagát tartalmazzák. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy fővárosunk térsége a középső rézkor kezdetén a DNY-Szlovákiában honos Ludanice csoport elterjedési területéhez tartozott, melynek déli határa, a Duna-könyök vidékére is beékelődve, egészen a Csepel-sziget déli csúcsának vonaláig húzódott.

A Ludanice csoport gyökerei jól láthatóan a későneolitikus lengyeli kultúra korai rézkori hagyományaiba nyúlnak vissza. A csoportot meghatározó, önálló arculat kialakulásában kimutatható az egykorú környező kultúrák jelentős szerepe, mely hatások közvetítésében a Dunántúl ÉK-i szöglete és a főváros térsége kulcsfontosságú szerepet játszott.

Bizonyos edényformákon keresztül kapcsolatok mutathatók ki a *bodrogkeresztúri kultúrával*, de a két kör leletegyütteseinek összessége alapvetően eltérő jellegzetességeket mutat. Mindezek alapján, térségünk összefüggését a bodrogkeresztúri kultúrával, a korábban feltételezettnél lazábbnak ítélni meg és nem érthetünk egyet azokkal a korábbi állásfoglalásokkal, melyek szerint a Budapest környéki lelőhelyek e kultúra peremterületét képviselnék.

A Remete barlang anyagának vizsgálata a *Balaton-Lasinja kultúra* szerepének és befolyásának jóval nagyobb jelentőségére is rávilágított, mely a Dunántúl északi részén és a főváros térségében, a lengyeli fejlődést átszínezve, lényegében a Ludanice csoport önálló jellegének kialakulásához is vezethető. Ebben a folyamatban, éppen Budapest környékén keresztül, bizonyos kapcsolatok révén, érvényesült ugyan a bodrogkeresztúri kultúra hatása is, de a korábban feltételezetteknel jelentősen kisebb hangsúllyal. A Ludanice csoport és a *Balaton-Lasinja* kultúra erőteljes kapcsolata, illetve összemosódása

kezd kibontakozni az újabb észak-dunántúli lelőhelyek leletanyaga alapján is.⁸⁹ E kapcsolatok jellegének és történeti hátterének vizsgálata a jövő kutatás előtt álló feladat.

A főváros térségének közvetítő szerepe a bodrogkeresztúri, de főleg a Balaton-Lasinja kultúra elemeinek nagyobb arányú előfordulásában mérhető le. Mindezek alapján elmondható, hogy a Ludanice csoport kialakulásában szerepet játszó, a lengyeli előzményt átörökítő, idegen, déli hatások (mint pl. a bikónikus és behúzott peremű tálak⁹⁰ és kétfülű csészék⁹¹ megjelenése), a Balaton-Lasinja és a bodrogkeresztúri kultúra felől, Budapest környékén és az ÉK-Dunántúlon keresztül érvényesültek.⁹² Hatásuk a Dunától északra fekvő DNY-szlovákiai területeken már halványabban érvényesült,⁹³ ahol a lengyeli hagyományokban gyökerező jellegzetességek hangsúlyosabb továbbélése és az idegen, déli elemek kisebb arányú előfordulása tapasztalható.

JEGYZETEK

1. TOMPA 1936. 1–16; UA. 1942. 1–134.
2. HILLEBRAND 1934. 328–330; TOMPA 1934–35.; 1936. 9; 1942. 40.
3. HILLEBRAND: WPZ 1926. 30. 4. kép; ArchÉrt 1927. 54; TOMPA 1942. 40.
4. TOMPA 1936. 9; 1942. 39.
5. TOMPA 1942. 40. Ezek a leletek már Tompa Ferenc számára is csak leírásból voltak ismeretesek.
6. TOMPA 1942. 40. A turai edényről már Patay P. is említést tesz: PATAY: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. DissPann 1938. 7.
7. TOMPA 1942. 40. Az edényt Tompa már korábban is bemutatta.: 1934–35. 18. t. 9.
8. NOVOTNÝ 1958. 32; LICHARDUS – VLADÁR 1964. 85–145.
9. PATAY 1958. 18; UA. 1961. 19, 59.
10. PATAY 1961. 59. Az eltérő jellegzetességek között főként a harangos csőtálpakat, a behúzott peremű tálakat, a széles szájú köcsögöket és a magyar-szlovák határvidéken fellépő részcsákányok helyi változatát emelte ki.
11. PATAY 1963. 11–21.
12. PATAY 1963. 20–24.
13. PATAY 1963. 19.
14. PATAY 1969. 319–320.
15. PATAY Kézirat 142; 1975/1 elterj. térkép
16. KŐVÁRI 1980. 9.
17. G. CSÁNK 1964. 212; 1973/2. 258.
18. G. CSÁNK 1984. 7.
19. KALICZ 1966. 3–17; 1973. 152.
20. PAVÚK 1981. 287, 294.
21. MRT 7, 9.
22. NAGY 1975. 52.
23. M. VIRÁG 1995.
24. Jelen tanulmányunk az első részét képezi annak a több részesre tervezett cikksorozatnak, melyben Budapest teljes középső rézkori anyagát kívánjuk bemutatni.
25. MRT 7. 12/6 lh. 122–123.
26. MNM Adattár 41. R. I.
27. MRT 7. 122.
28. A leletanyag a BTM gyűjteményében található.
29. GÁBORI 1958. 10–11, 14.
30. KALICZ 1966. 16.
31. M. VIRÁG 1995. 2–3. ábra. UA. 1983.
32. Bikónikus tálak: NÉMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ: 1964. 13. ábra 6–8; LICHARDUS–VLADÁR: 1970. 18. ábra 3; UA. 1968. 310, 78. t. 11; Behúzott peremű tálak: BUDINSKÝ–KRIČKA 1947. VI. t. 15; LICHARDUS–VLADÁR 1964. 50. ábra 6–7, 310. 80. ábra 6; PAVÚK 1981. 14. ábra 13,16; UA. 1976/2 119. t. 6; TOČIK: 1961. 12. ábra 3; PAVÚK–BÁTORA 1995. 55. ábra 4.
33. KALICZ 1991. 5–7. ábra, UA. 1995. 11. ábra, 1, 11. stb.
34. T. NÉMET 1994. 8. kép 1, 3, 5; 15. kép 1–4.
35. PATAY 1961. XXXII. t. 6; UA. 1961. 13. kép; UA. 1943. IV/9. Csöves talpú tálaknál is előfordul néha bikónikus vagy behúzott peremű tálrés: CSALOG 1961. I. t. 4; PATAY 1959. II. t. 5.
36. NISCHER–FALKENHOF 1932. LIII. t. 7–8; BÁTORA 1982. I. 6; BALAŠA 1959. 4. ábra; PAVÚK 1976/1, 2. 53. t. 1. stb.; LICHARDUS – VLADÁR 1964. 15. ábra 1–6; NÉMEJCOVÁ – PAVUKOVÁ 1964. 13. t. 2; PAVÚK – BÁTORA 1995. 30. ábra 2, 5, 32. ábra 1, stb.
37. PATAY 1975. III. t. 7; V. t. 7; VII. t. 5; VIII. t. 4; XII. t. 3. stb; PATAY 1978. 5. ábra 5; 22. ábra 16; 27. ábra 6. stb.
38. JANŠÁK 1938. XXXI. t. 19; LICHARDUS–VLADÁR 1970. 18. ábra 6; UA. 1964. 49. ábra 2; BARTIK–FARKAŠ 1985. 4. kép 1; PAVÚK –BÁTORA 1995. 55. ábra 1.
39. M. VIRÁG 1995. 4. ábra. 3, 5–8.
40. PATAY 1978/1 32. ábra 6, 10; 37. ábra 1.
41. PI: PATAY 1975.: UA 1978/1, 1979.; UA: 1975/1 7. tábla stb.
42. PATAY 1943. I. t. 8; UA. 1978. VI. t. 11.
43. BALAŠA 1959. 7, 10. kép; LICHARDUS–VLADÁR 1968. 87. ábra 8; NOVOTNÝ 1958 XXXV. t. 4; PAVÚK–BÁTORA 1995 31. ábra 3, 33. ábra 9, 55. ábra 3.
44. M. VIRÁG 1995. 9. ábra 8–9, 12., MRT 7. 4. t. 13.
45. NOVOTNÝ 1958. XXXVIII. t. 5; BUDINSKÝ–KRIČKA 1947. VI. t. 13; BALAŠA 1959. 9. ábra; LICHARDUS–VLADÁR 1964. 56. ábra 30; PAVÚK 1981. 17. ábra 1–5, 7, 9. stb.
46. M. VIRÁG 1995. 5. ábra 6, 8.
47. PATAY 1961. III. t. 20–21, 5. t. 1; UA. 1961. XVII. t. 6, 10.; PATAY 1978/1 3. ábra 9, 22. ábra 11–12. stb.
48. KALICZ 1973. I. t. 7; UA. 1973. 1, 4, 5; UA. 1973/1 9. t. 4. stb.
49. NOVOTNÝ 1958. XXXIX. t. 1; UA. 1958. XXXVIII. t. 3; JANSÁK 1938 XXXI. t. 17; LICHARDUS–VLADÁR 1964 13. ábra 1, 26. ábra 2, 4. stb.
50. M. VIRÁG 1995. 6. ábra
51. M. VIRÁG 1995. 7. ábra 1–2.
52. BUDINSKÝ–KRIČKA 1952. 29. ábra; ŠTUDENIKOVÁ 1979. I. t. 2.; LICHARDUS–VLADÁR: 1964. 50. ábra 16–17; PORUBSKÝ 1955. 206. ábra 4–5; PAVÚK–BÁTORA 1995. 31. ábra 10, stb.
53. NISCHER–FALKENHOF: 1932. LIII. t. 8; NOVOTNÝ 1962. XLV. t. 1; PAVÚK 1981. 16. ábra 12. stb.; PORUBSKÝ 1955. 207, ábra 4, 8; LICHARDUS–VLADÁR 1964. 5. ábra 11; PAVÚK 1981. 16. ábra 12; PAVÚK–BÁTORA 1995. 29. ábra 7–8. 39. ábra 20. stb.
54. M. VIRÁG 1995. 7. ábra 3–5.
55. Harangosodó talp: KALICZ 1958. II. t. 1; BOGNÁR–KUTZIÁN 1963. VIII. t. 2; PATAY 1975. XII. t. 10; PATAY 1979. 1. ábra; Gyűrűszerűen megvastagodó talp: PATAY 1978. VIII. t. 1, XIV. t. 9; PATAY 1955–56. 14. kép 1.
56. TOČIK 1961. 12. t. 3; PAVÚK 1976/2 119. t. 11; NÉMEJCOVÁ –PAVUKOVÁ 1964. 13. ábra 16; TOČIK 1969. 10. ábra 5; BÁTORA 1982. 266. I. t. 5; PAVÚK–BÁTORA 1995. 37. ábra 4, 9, 39. ábra 1, 55. ábra 4.
57. NÉMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1964. 13. ábra 14; ŠTUDENIKOVÁ 1979. I. t. 3; BALAŠA 1959. 2, 5. ábra
58. TOČIK 1961. 9. t. 1.
59. KALICZ 1969–70. 83; UA. 1973/1 136, 19. t. 4. stb.
60. KALICZ 1991. 18. ábra 1–3.
61. A lelőhelyek jegyzékét először Kalicz Nándor készítette el. 1966-ban.
62. MRT 7. 123. A lelőhelyen G. Csánk V. végzett feltárást, melynek során, a belső terem holocén rétegeiből középső rézkori cserepek is előkerültek. G. CSÁNK 1984. 7. A leletanyagot az ásató nem közli. A leleteket a bodrogkeresztúri kultúra ludanicei csoportjába sorolja.
63. MRT 7.12/11. lh. 124. Az anyag közlési jogért Zolnay Lászlónak tartozom hálával.
64. VAJNA 1973. A barlangkutatás során gyűjtött kerámialeletek és köeszközök később elkallódtak. Vajna György szóbeli közlése.

65. A kerámia jellegével kapcsolatban először Kalicz N. utalt a többi Budapest környéki lelőhely anyagával való szoros rokonságra. KALICZ 1966. 16.
66. Alföldy Géza leletmentő ásatása 1958-ban. Ásatási dok. MNM Adattár 565.B.x. A feltárás eredményeit az ásató röviden ismertette. ALFÖLDY 1959. 245.
67. TOMPA 1936. 9.; 1942. 39–40, VI. t. 1–2., B. KUTZIÁN 1948. 6, I. t. 1–3.
68. Az első szőrványos leletek Tompa F. ásatásai során kerültek elő. TOMPA 1934–1935. 13. t. 15, továbbá BTM őskori leletára 54.8.349, 54.14.3, 54.33.201, 54.18.114, 54.13.9, 54.5.28, 54.17.167 54.33.223, 54.18.29, 57.30.101. G. Csánk Vera, a régi feltárásokat hitelesítő ásatásai alkalmával, szintén megtalálta a középső rézkori megtelepedés nyomait. G. CSÁNK 1964. 205, 210–212.
69. Nagy Margit leletmentése 1983-ban. RégFüz 1984. 68. A rézkori leletanyag publikációs jogának átengedését ezúton köszönöm.
70. G. CSÁNK 1973/1 257–258.
71. A leleteket elsőként Hillebrand J. közölte. Mannus 1934. 328–330. Többször említi Tompa Ferenc: 1942. 40. A leletek első részletes leírását Patay Pál adja: RégFüz 1961. 18–19. IX. tábla 1–8.
72. Schreiber Rózsa leletmentése 1963-ban. A leletanyag átengedését ezúton köszönöm. A lelőhelyről először Kalicz N. tesz említést. ArchÉrt 1966, 16.
73. Nagy Margit leletmentéséből, 1973.
74. A telepek jellegének és intenzitásának megítéléséhez, a kis felületű feltárások miatt csak bizonytalan feltevésekre szorítkozhatunk.
75. VAJNA 1973. 153.
76. NOVOTNÝ 1958 43; LICHARDUS–VLADÁR 1964. 105–106; NÉMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1964. 234; UA. 1970. 266.
77. LICHARDUS–VLADÁR 1964. 85, 129; MRT 5. 351; MRT 7 368: lengyeli lelőhelyek jegyzéke, KALICZ 1966. 16; MRT 9. 570–571, lengyeli lelőhelyek jegyzéke. stb.
78. Pl: RACZKY 1974. 7. kép 8, 12, 16; 9. kép 4; LICHARDUS–VLADÁR 1968. 82. kép 11, 14, 18; 24. kép 2; 85. kép 10; UA 1968 8. kép 1, 8; VLADÁR–KRUPICA 1970. 10. kép 1, 2, 5, 11.
79. LICHARDUS–VLADÁR 1968. 84. kép 1; VLADÁR–KRUPICA 1970. 7. kép 13–14; RACZKY 1974. 12. kép 15. stb.
80. RACZKY 1974. 10. kép 7.
81. VLADÁR–KRUPICA 1970. 7. kép 15–16; 9. kép 5, 9; RACZKY 1974. 11. kép 3, 5. stb.
82. LICHARDUS–VLADÁR 1970. 9. kép 7, 13; VLADÁR–KRUPICA 1970. 6. kép 5, 11.
83. LICHARDUS–VLADÁR 1970. 8. ábra 8; FARKAŠ 1987. 3. ábra 7.
84. PAVÚK 1981. 17, 18. ábra; MÉMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1964. 13. ábra; PAVÚK 1976. 119. t.; LICHARDUS–VLADÁR 1968. 279–280, 282, 289, 291, 302; RUTTKAY 1991. 115–129.
85. Pl: talpas edények különféle változatai, virágcserep formájú edény, lapos tál- és csészeforma stb. Az összehasonlító elemzés elvégzését nehezíti, hogy a vizsgált terület anyagával ellentétben, a bodrog-keresztúri kultúra kerámiáját elsősorban temetkezésekből ismerjük, így nem mérhető le az eltérő edénytípusok dominanciája a telepek anyagában.
86. KALICZ 1973. 136.
87. Teljes ritkaságnak számít pl. a Balaton–Lásinja kultúrában igen jellegzetes, lapos korong alakú bütyökű. KALICZ 1991. 5. ábra 10; 7. ábra 5–7. stb. A Budapest környéki anyagban egy példány ismert a remete-hegyi Alsóbarlangból.
88. M. VIRÁG 1995. 1. ábra
89. Az újabb Győr környéki feltárások eredményei alapján lehetséges, hogy az elterjedési terület, a Dunántúl északi részén, az eddig megismerttől nyugatabbra is kiterjedhetett. Mosonszentmiklós határában szoros rokonságot mutató telepanyag került elő. Figler András szíves szóbeli közlését ezúton köszönöm. Továbbá: T. NÉMETH 1994. A közölt anyagban a tálak és a bütyökűszek alkalmazása szoros rokonságban áll a Remete barlangban tapasztalt jellegzetességekkel.
90. PATAY 1963. 19; KALICZ 1969. 87; LICHARDUS–VLADÁR 1968. 310; KALICZ 1988. 83.
91. BODNÁR–KUTZIÁN 1959. 155–190.

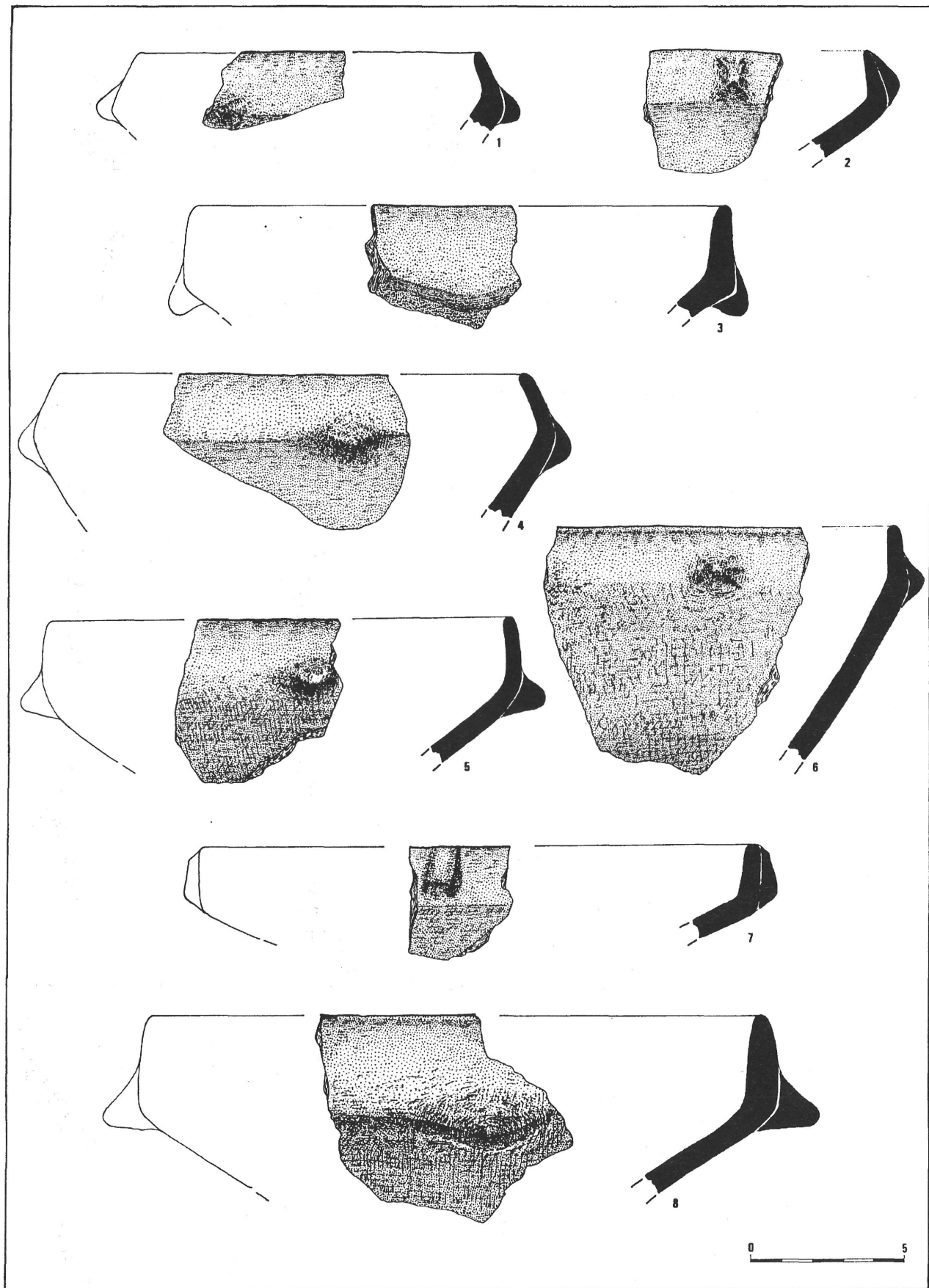
92. M. VIRÁG 1992. 26–27.

93. DNY-Szlovákiában és a jelenleg vizsgált területeken az egyes edénytípusok eltérő arányban jelennek meg, de az alapvető jellegzetességek, illetve a leletegyüttesek összetétele általában megegyező. A lengyeli hagyományokban gyökerező amfórák, vázaformájú edények, fazekak, tölcséres nyakú tálak gyakoribbak a DNY-szlovákiai régióban, míg a bodrogkeresztúri, illetve Balaton-Lásinja kapcsolatokat tükröző behűtött peremű tálak és füles változataik, a kétfülű csészék, és tejeskösöszerű edények gyakrabban lépnek fel a Budapest környéki és ÉK-dunántúli leletegyüttesekben.

IRODALOMJEGYZÉK

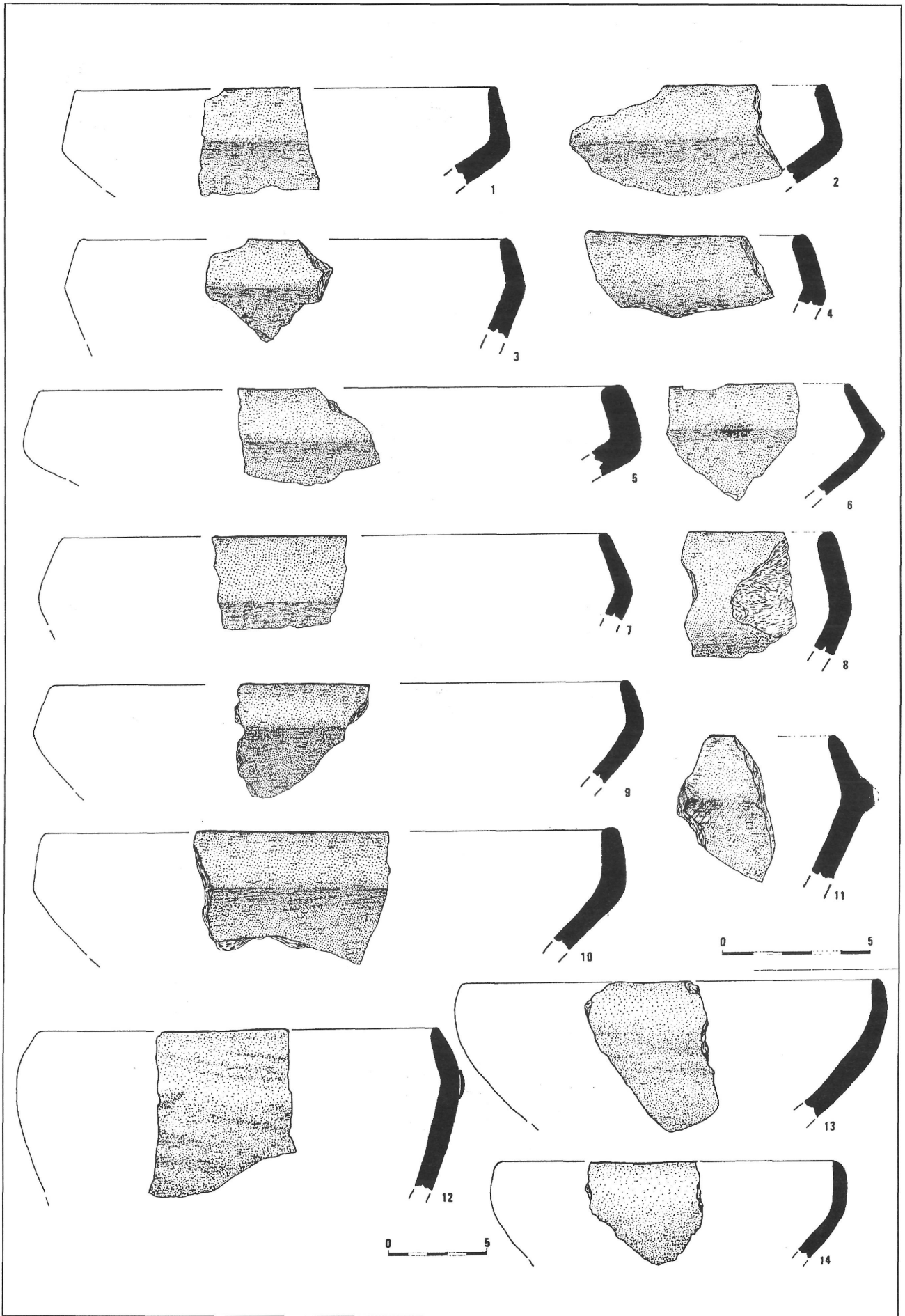
- ALFÖLDY 1959 = ALFÖLDY G.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. BudRég 19 (1959) 245.
- BALAŠA 1959 = BALAŠA, G.: Neolitické a eneolitické kostrové hroby v Dudinciach okr Šahy. (Neolithische Skeletgräber in Dudince Bez. Sahy.) SIA 7 (1959) 33–35.
- BARTIK–FARKAŠ 1985 = BARTIK, J.–FARKAŠ, Z.: Ergebnisse der systematischen Verfolgung des Ausbaus von Bewässerungsanlagen in den Gemeindkatastern von Budmerice und Vistuk. AVANS (1985) 47.
- BÁTORA 1982 = BÁTORA, J.: Hrob Ludanickej skupiny z Nevidzian. (Grab der Ludanice-Gruppe aus Nevidzany.) AR 34 (1982) 435–436.
- BODNÁR KUTZIÁN 1948 = B. KUTZIÁN I.: Óskori leletek a Gellérthegyőről. AntHung 2 (1948) 5–14.
- BODNÁR KUTZIÁN 1959 = B. KUTZIÁN I.: Über südliche Beziehungen der ungarischen Hochkupferzeit. ActaArchHung 9 (1959) 169–190.
- BODNÁR KUTZIÁN 1963 = B. KUTZIÁN I.: The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya. Archaeologica Hungarica 42. Budapest 1963.
- BUDINSKÝ–KRIČKA 1947 = BUDINSKÝ–KRIČKA, V.: Slovenské dejiny I. 1947.
- BUDINSKÝ–KRIČKA 1947 = B. K, V: Slovensko v mladšej dobe kamennej. In: Slovenski dejiny I. Bratislava, 1947. 55–67
- BUDINSKÝ–KRIČKA 1952 = BUDINSKÝ–KRIČKA, V.: Nové nálezy v Topolcanoch. AR 4 (1952) 33–35.
- CSALOG 1961 = CSALOG ZS.: A Jászberény-borsóhalmi rézkori temető és lakótelep. Jászok 1961. 53–58, 144–150.
- G. CSÁNK 1964 = G. CSÁNK V.: Megfigyelések a békásmegyeri őskori telepen. (Observations faites ls station préhistorique de Békásmegyer.) ArchÉrt 91 (1964) 201–214.
- G. CSÁNK 1973/1 = G CSÁNK V.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1966–1970. években. Die Rettungsgrabungen und Freilgrungen des Historisches Museums der Stadt Budapest in Jahren 1966–1970. BudRég 23 (1973) 257–258.
- G. CSÁNK 1984 = G. CSÁNK V.: A Remete–Felsőbarlang és a „dunántúli szeletien”. (Die Remete Obere Höhle und das „transdanubische Szeletien.”) BudRég 26 (1984) 5–31.
- FARKAŠ 1987 = FARKAŠ, Z.: Zásobnicová jama Ludanickej skupiny z Bernolákova. (Vorratsgrube der Ludanice-Gruppe in Bernolákovo.) ZbSNM 27 (1987) 9–20.
- GÁBORI 1958 = GÁBORI M.: A Remetebarlang ásatásának eredményei. BudRég 18 (1958) 9–42.
- HILLEBRAND 1934 = HILLEBRAND J.: Über einen neuen Fund der frühkupferzeitlichen Bodrogkeresztúr Kultur in Ungarn. Mannus 26 (1934) 328–330.
- JANŠÁK 1938 = JANŠÁK, S.: Staré osídlenie Slovenska. Bratislava 1938.
- KALICZ 1958 = KALICZ N.: Rézkori lelet Paszab községben. JAMÉ 1958–60.
- KALICZ 1966 = KALICZ N.: Rézkori telep Tarnabodon. (The Copper Age Settlement at Tarnabod.) ArchÉrt 93 (1966) 3–17.
- KALICZ 1969 = KALICZ N.: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. (Die kupferzeitliche Balaton-Gruppe in Komitat Veszprém.) VMMK 8 (1969) 83–91.
- KALICZ 1969–70 = KALICZ N.: A balatoni csoport emlékei a Dél-

- Dunántúlon. (Funde der Balaton-Gruppe in Südtransdanubien.) JPMÉ 14-15 (1969-70) 75-96.
- KALICZ 1973 = KALICZ N.: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener-Kultur. 1969 Bratislava 1973. 131-165.
- KALICZ 1988 = KALICZ N.: New Results of the Investigations on the Hungarian Copper Age. In: Etá del Rame in Europa Firenze 1988. 75-103.
- KALICZ 1991 = KALICZ N.: Beiträge zur Kenntniss der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 55 Bonn (1991) 347-387.
- KALICZ 1995 = KALICZ N.: Letenye-Szentkeresztomb: ein Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja Kultur. In: Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Inventaria Praehistorica Hungariae. Budapest, 1995. 61-106.
- SZ. KÁLLAY 1988 = SZ. KÁLLAY Á.: Rézkori áldozati leletegyüttes Füzesabony határában. (Kupferzeitlicher Opferfundkomplex in der Gemarkung von Füzesabony.) AGRIA 1988. 21-50.
- KÓVÁRI 1980 = KÓVÁRI K.: A bodrogkeresztúri kultúra sírjai Pécelen. StComit 9 (1980) 5-19.
- LICHARDUS-VLADÁR 1964 = LICHARDUS, J. - VLADÁR, J.: Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei. SIA 12 (1964) 67-157.
- LICHARDUS-VLADÁR 1968 = LICHARDUS, J.-VLADÁR, J.: Erforschung der frühneolithischen Siedlung in Branc. SIA 16 (1968) 263-352.
- LICHARDUS-VLADÁR 1970 = LICHARDUS, J.-VLADÁR, J.: Neskoro-lengyelske Sidliskove a hrobové nálezy z Nitry. Spät-lengyelzeitliche Siedlungsfunde und Grabfunde aus Nitra. SIA 18 (1970) 373-419.
- MRT 5. = Magyarország Régészeti Topográfiája. Esztergom és a dorogi járás. Budapest 1979.
- MRT 7. = Magyarország Régészeti Topográfiája. A budai és szentendrei járás. Budapest 1986.
- MRT 9. = Magyarország Régészeti Topográfiája. A szobi és váci járás. Budapest 1993.
- NAGY 1975 = NAGY T.: Rézkor. In: Budapest története az őskortól a honfoglalásig. Budapest története. I. Budapest 1975.
- NÉMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1964 = NÉMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V.: Sidlisko bolezského typu v Nitrianskom Hradoku. Siedlung der Boleráz-Gruppe in Nitriansky Hradok. SIA 12. (1964) 163-268.
- NÉMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1970 = Ludanice Gruppe. In: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava, 1970. 266-268.
- T. NÉMETH = T. NÉMETH G.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn) JAM 34 (1994) 241-261.
- NISCHER-FALKENHOZ 1932 = NISCHER-FALKENHOZ, L.: Kupferzeitliche Keramik von Nyitraludány. SzegDolg. 8 (1932) 271-273.
- NOVOTNÝ 1958 = NOVOTNÝ, B.: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1958.
- NOVOTNÝ 1958/1 = NOVOTNY, B.: Slowakei in der jüngeren Steinzeit. 1958.
- NOVOTNY 1962 = NOVOTNY, B.: Lužianska skupina a počiatky malovanej keramiky na Slovensku. Bratislava 1962.
- PATAY 1943 = PATAY P.: Szentesvidéki rézkori temetők. (Kupferzeitliche Gräberfelder aus der Gegend von Szentes.) ArchÉrt (1943) 26-37, I-V. t.
- PATAY 1955-56 = PATAY P.: A szerencs-hajdúréti rézkori temető. (Das kupferzeitliche Gräberfeld von Szerencs-Hajdúréti.) HOMK 3 (1955-56) 4-14.
- PATAY 1958 = PATAY P.: Pest megye régészeti emlékei. Pest megye Műemlékei. Budapest 1958.
- PATAY 1959 = PATAY P.: Kupferzeitliches Gräberfeld in Polgár am Bacsókert genannten Hügel. ActaArchHung 9 (1959) 141-154.
- PATAY 1961 = PATAY P.: A bodrogkeresztúri kultúra temetői. (Die Gräberfelder der Bodrogkeresztúrer Kultur.) RégFüz II. 10. Budapest 1961.
- PATAY 1963 = PATAY P.: Bodrogkeresztúr-Dudince-Ludanice. MUSAICA 14. (1963) 11-21.
- PATAY 1969 = PATAY P.: Probleme der Beziehungen der Bodrogkeresztúr-Kultur und der Ludanice-Gruppe. StZ 17 (1969) 315-321.
- PATAY 1975 = PATAY P.: A magyarhomorogi rézkori temető. (Das kupferzeitliche Gräberfeld von Magyarhomorog.) DMÉ (1976) 173-254.
- PATAY 1975/1 = PATAY P.: Die kupferzeitliche Bodrogkeresztúr-Kultur. BRGK 1975.
- PATAY 1978 = PATAY P.: Das kupferzeitliche Gräberfeld von Tiszavalk-Kenderföld. FontArchHung 1978.
- PATAY 1978/1 = PATAY P.: A Tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep. (Kupferzeitliches Gräberfeld und Siedlung von Tiszavalk-Tetes.) FolArch 29 (1978) 21-57.
- PATAY 1979 = PATAY P.: A Tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep. II. A telep. (Kupferzeitliches Gräberfeld und Siedlung von Tiszavalk-Tetes. II. Die Siedlung.) FolArch 30 (1979) 27-50.
- PATAY kézirat = PATAY P.: A rézkori bodrogkeresztúri kultúra. Kandidátusi értekezés. Kézirat.
- PAVÚK 1976/1 = PAVÚK, J.: Predhistorické a vcasnodejnie nálezisko v Komjaticiah. AVANS (1975) 73-75
- PAVÚK 1976/2 = PAVÚK, J.: Siedlung der Ludanice-Gruppe in Nitra. AVANS (1976) 182-184.
- PAVÚK 1981 = PAVÚK, J.: Susasny stav studia Lengyelskej kultury na Slovensku. PA 72 (1981) 255-299.
- PAVÚK-BÁTORA = PAVÚK, J.-BÁTORA, J.: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995.
- PORUBSKÝ 1955 = PORUBSKÝ, J.: Hroby z mladšej doby kamennej v Vyčapy-Opatovciach, okres Nitra. AR 7 (1955) 437-443.
- RACZKY 1974 = RACZKY P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. ArchÉrt 101 (1974) 185-209.
- RUTTKAY 1976 = RUTTKAY, E.: Beitrag zum Problem des Epi-Lengyel Horizontes in Österreich. = ArchA-Bh. 13 (1976) 285-319.
- RUTTKAY 1991 = Ruttkay, M.: Dva objekty ludanickej skupiny v Slazanoch. ŠTZ 27 (1991) 115-128.
- ŠTUDENIKOVÁ 1979 = ŠTUDENIKOVÁ, E.: Nález hrobý ludanickej skupiny v Bernolákove. AR 31 (1979) 605-608.
- TOČIK 1961 = TOČIK, A.: Keramika zdobena brazdenym vpichom na juhozapadnom Slovensku. (Die Furchenstichkeramik in der Süd-west-slowakei.) PA 52 (1961) 321-344.
- TOČIK 1964 = TOČIK, A.: Rettungsgrabung von Bajč-Vlanovo in Jahren 1959-60. 12 1964. 156-162.
- TOČIK 1969 = TOČIK, A.: (Erforschungsstand der Lengyel-Kultur in der Slowakei. ŠTZ 17 (1969) 437-454.
- TOMPA 1934-35 = TOMPA F.: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. BRGK 24-25 (1934-35) 27-127.
- TOMPA 1936 = TOMPA F.: Budapest őskora. TBM 4 (1936) 1-16.
- TOMPA 1942 = TOMPA F.: Budapest története az őskorban. In: Budapest története. I. Budapest 1942. 1-134.
- VAJNA 1973 = VAJNA GY.: A rejtélyes Bátor barlang. Budapest 1973.
- VIRÁG 1983 = VIRÁG ZS.: A Budapest környéki középső rézkor kérdései. Diplomadolgozat. 1983.
- M. VIRÁG 1992 = M. VIRÁG ZS.: Újkőkori és középső rézkori telepnyomok az M 0 autópálya szigetszentmiklósi szakaszánál. (Neolithische und Hochkupferzeitliche Siedlungsspuren an der Autobahntrasse M 0 bei Szigetszentmiklós.) In: Régészeti kutatások az M 0 autópálya nyomvonalán I. BTM Műhely 5. (1992) 15-60.
- M. VIRÁG 1995 = M. VIRÁG ZS.: Die Hochkupferzeit in der Umgebung von Budapest und in NO-Transdanubien. (Das Ludanice Problem) ActaArchHung 47 (1995) 61-94.
- VLADÁR-KRUPICA 1970 = VLADÁR-KRUPICA: Neskoro-lengyelska keramika z Brodzian. (Spät-lengyel-Keramik aus Brodzany.) SIA 18 (1970) 353-371.

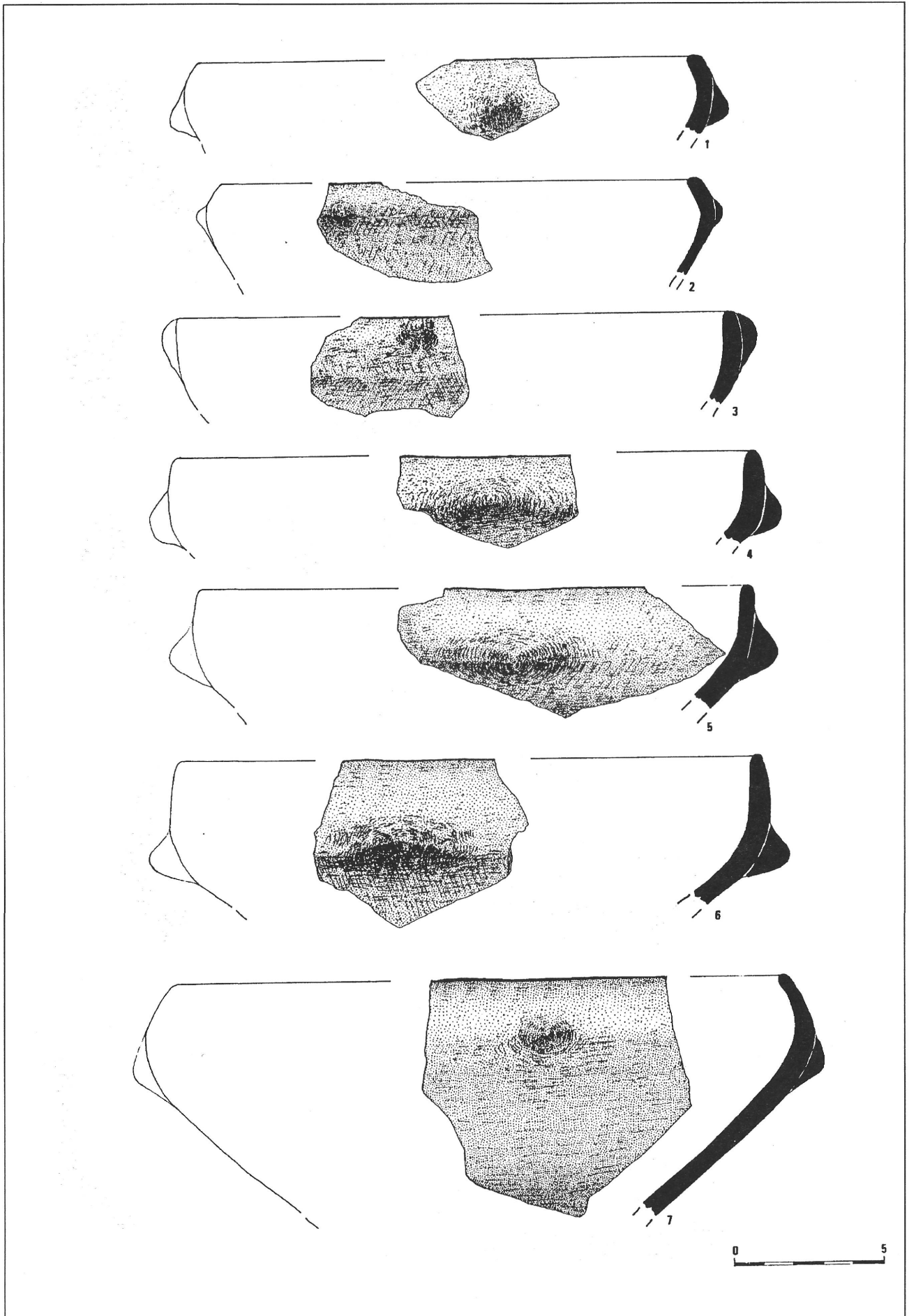

1. kép

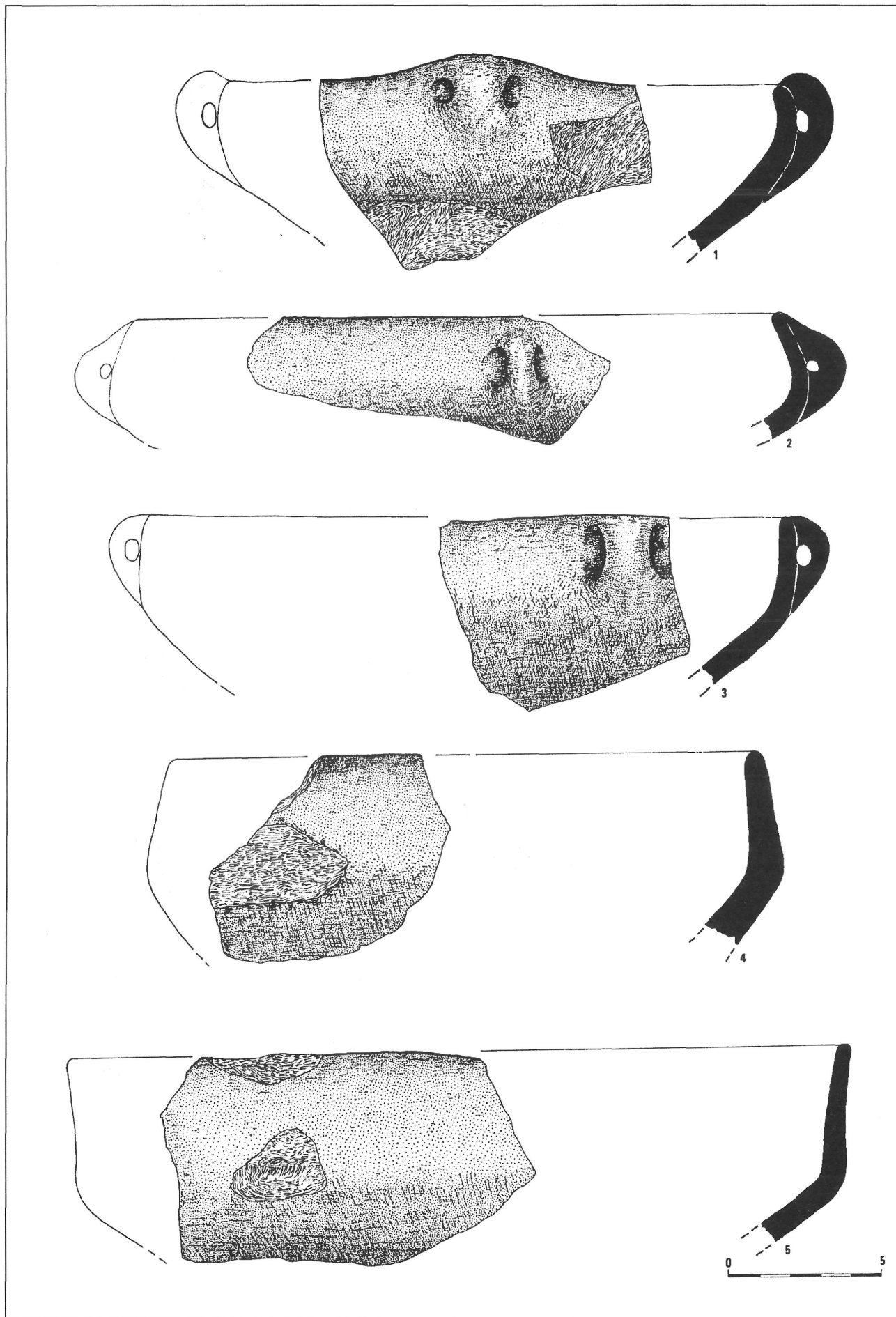
A képtáblákon a Nagykovácsi, Remete-hegyi Alsóbarlang leletei láthatók

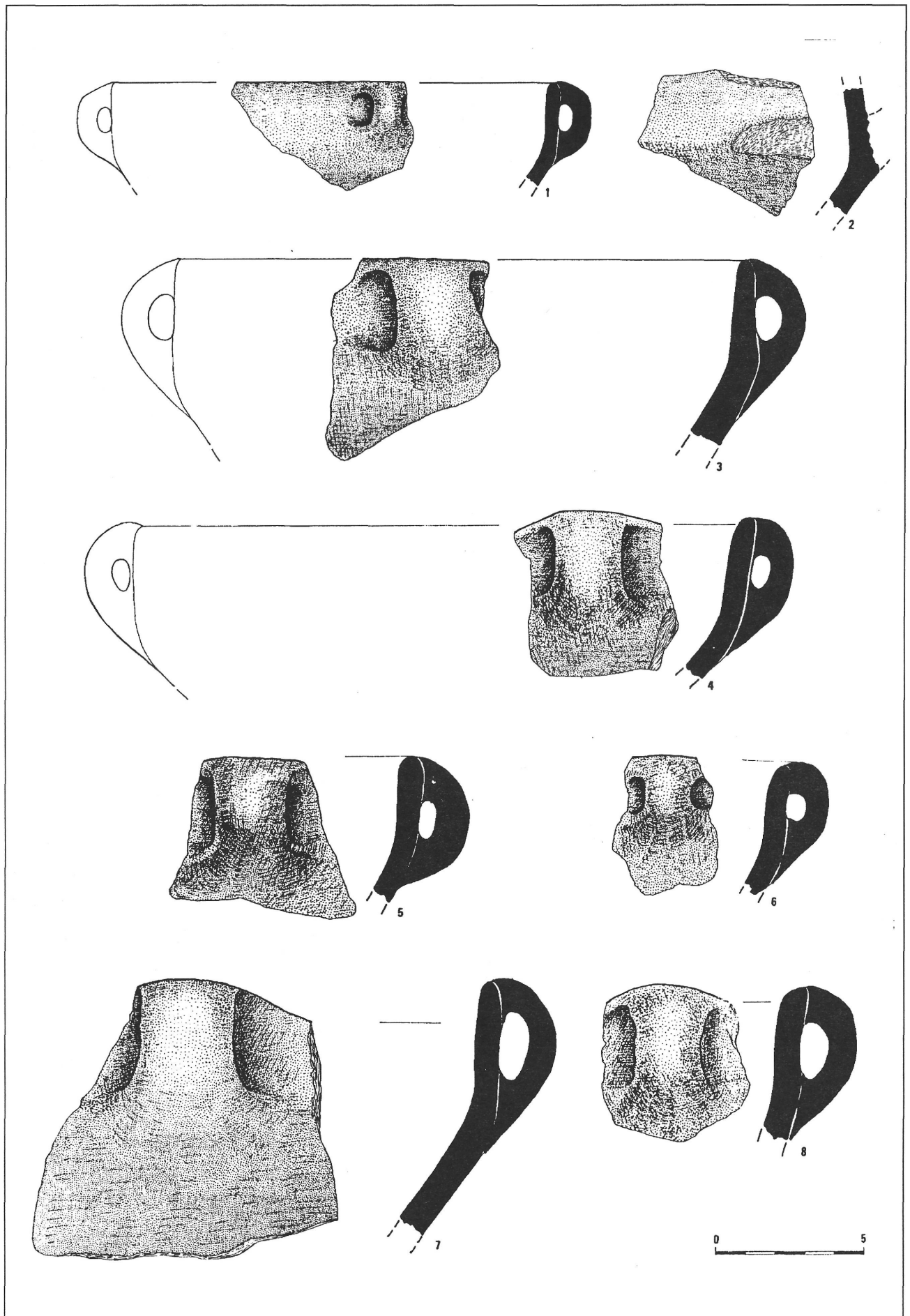
2. kép

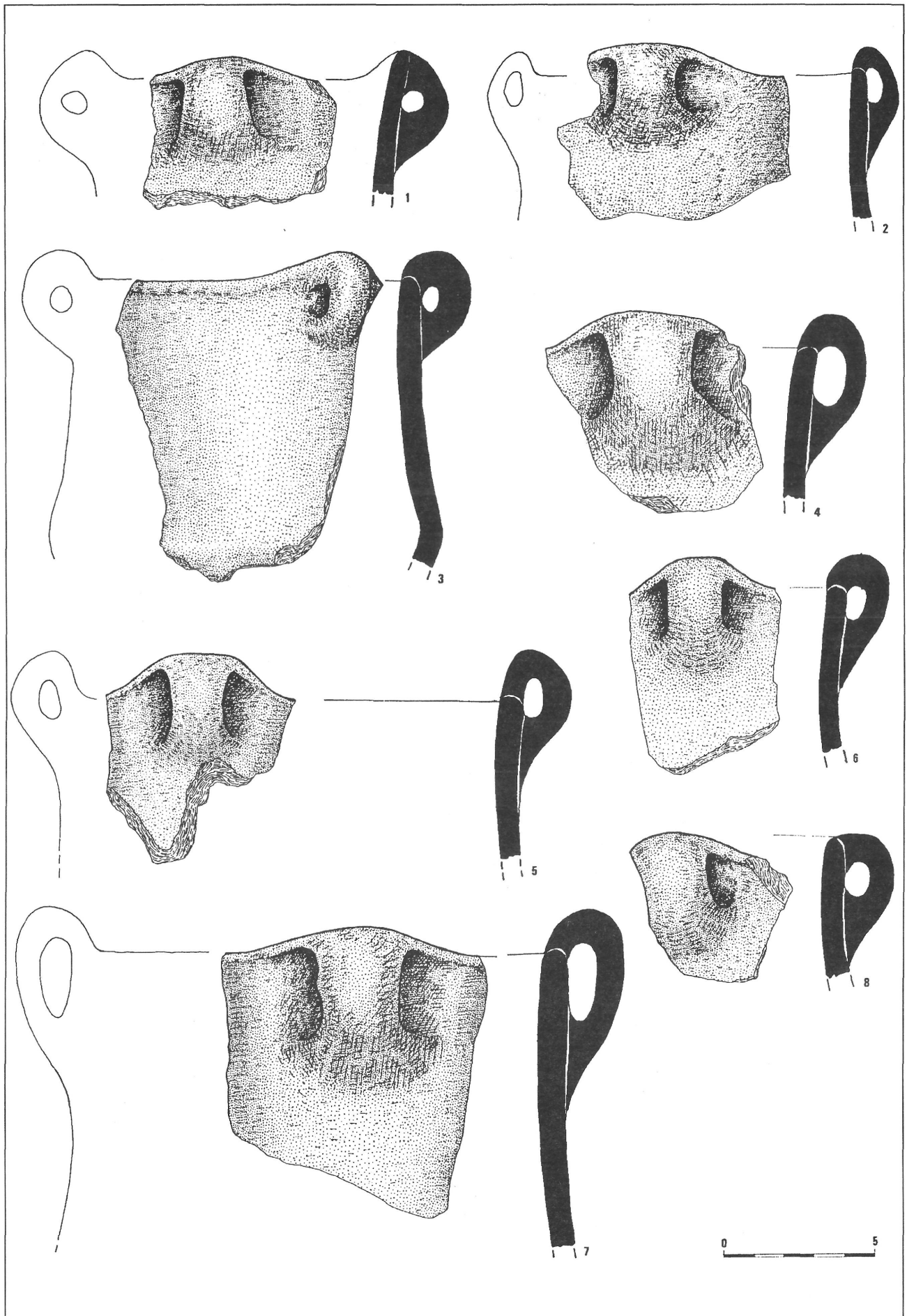
3. kép

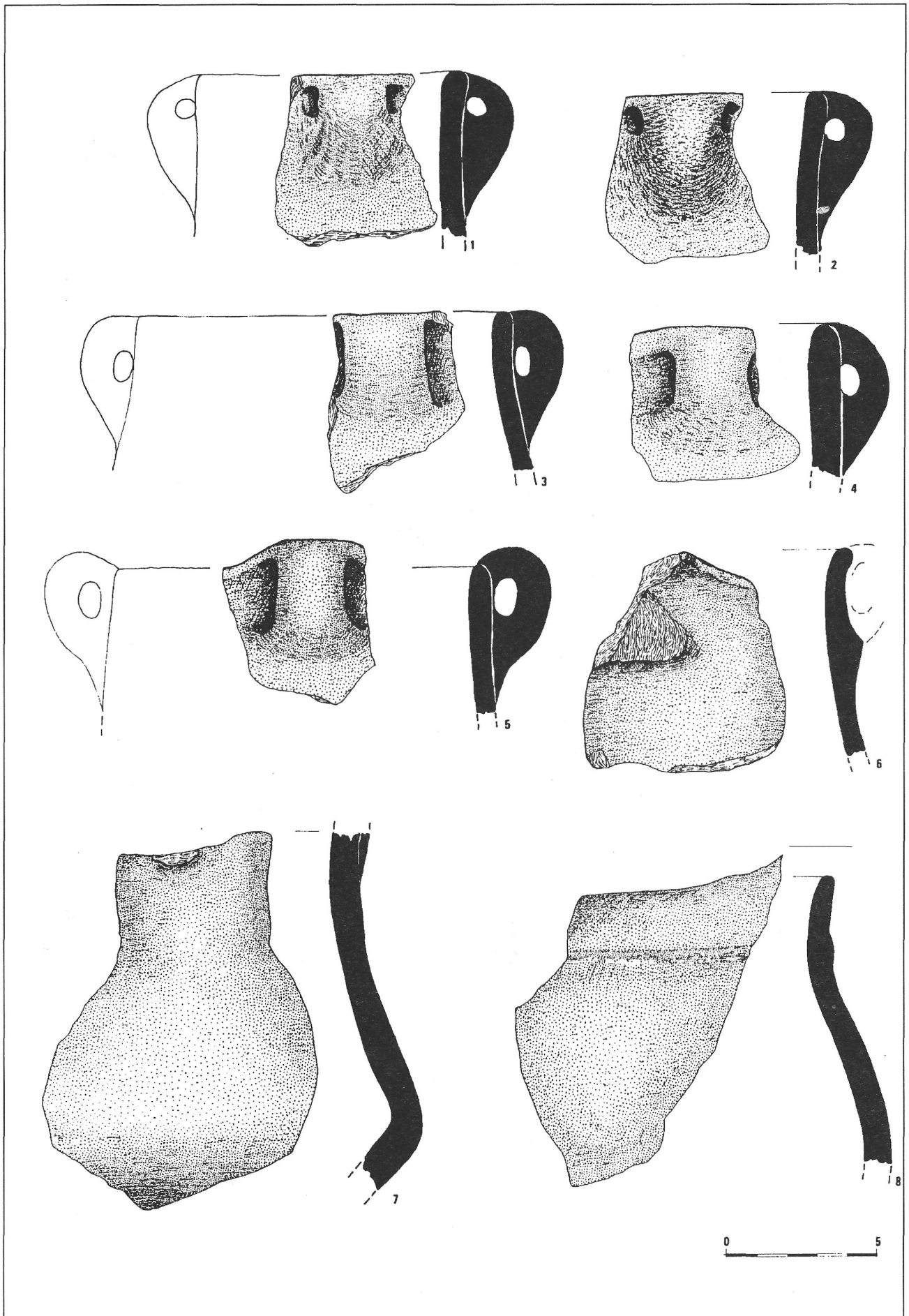
4. kép

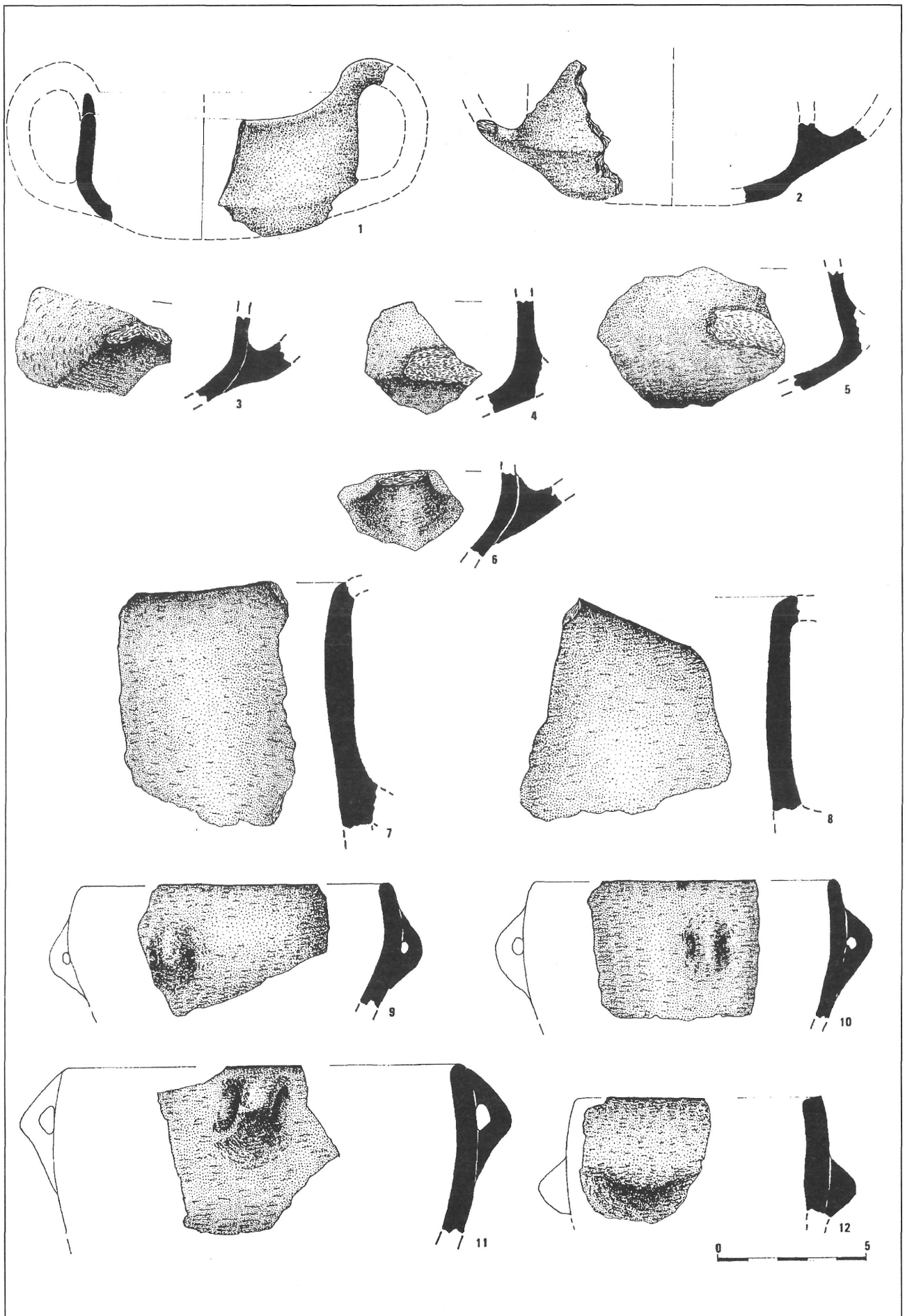
5. kép

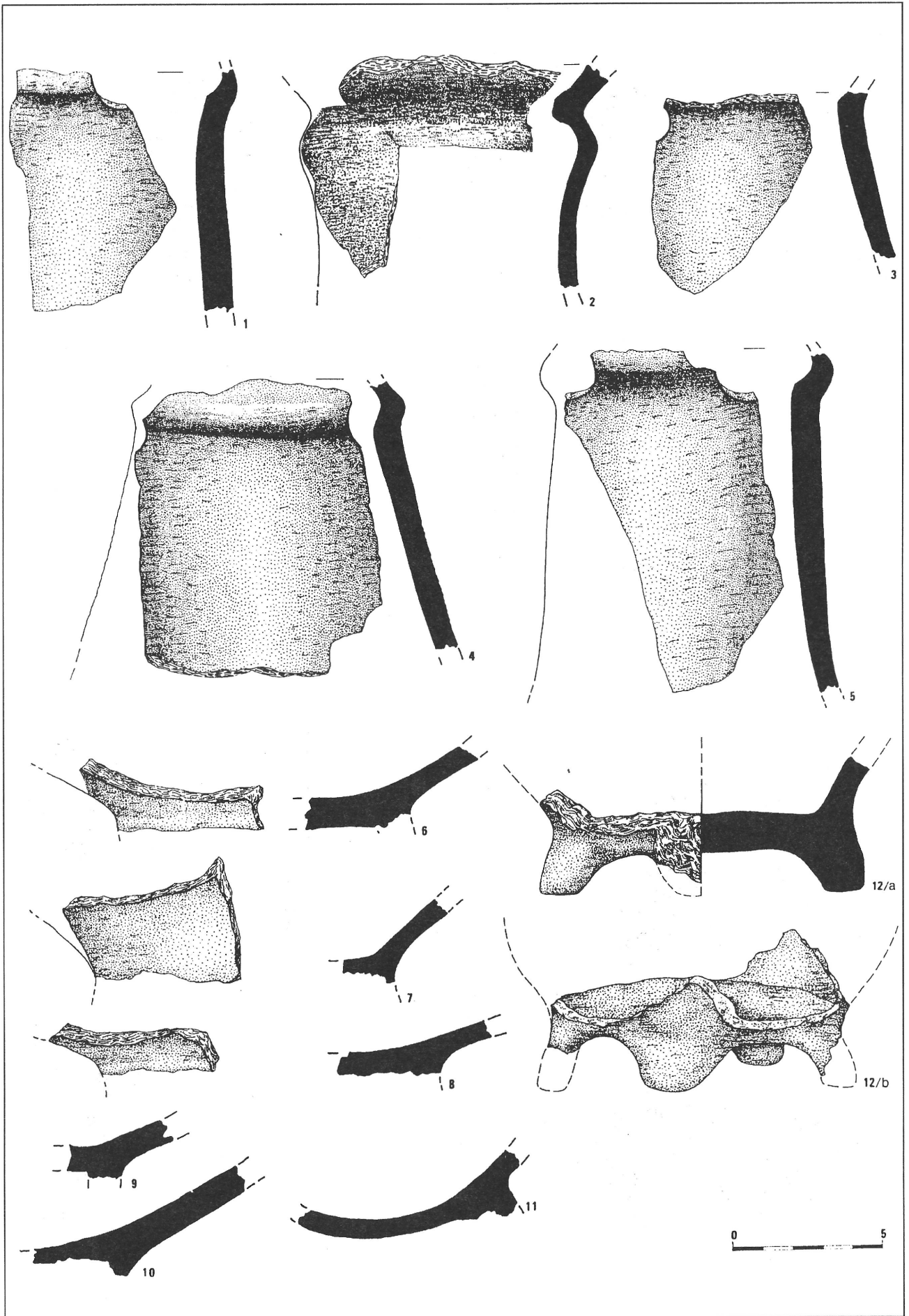
6. kép

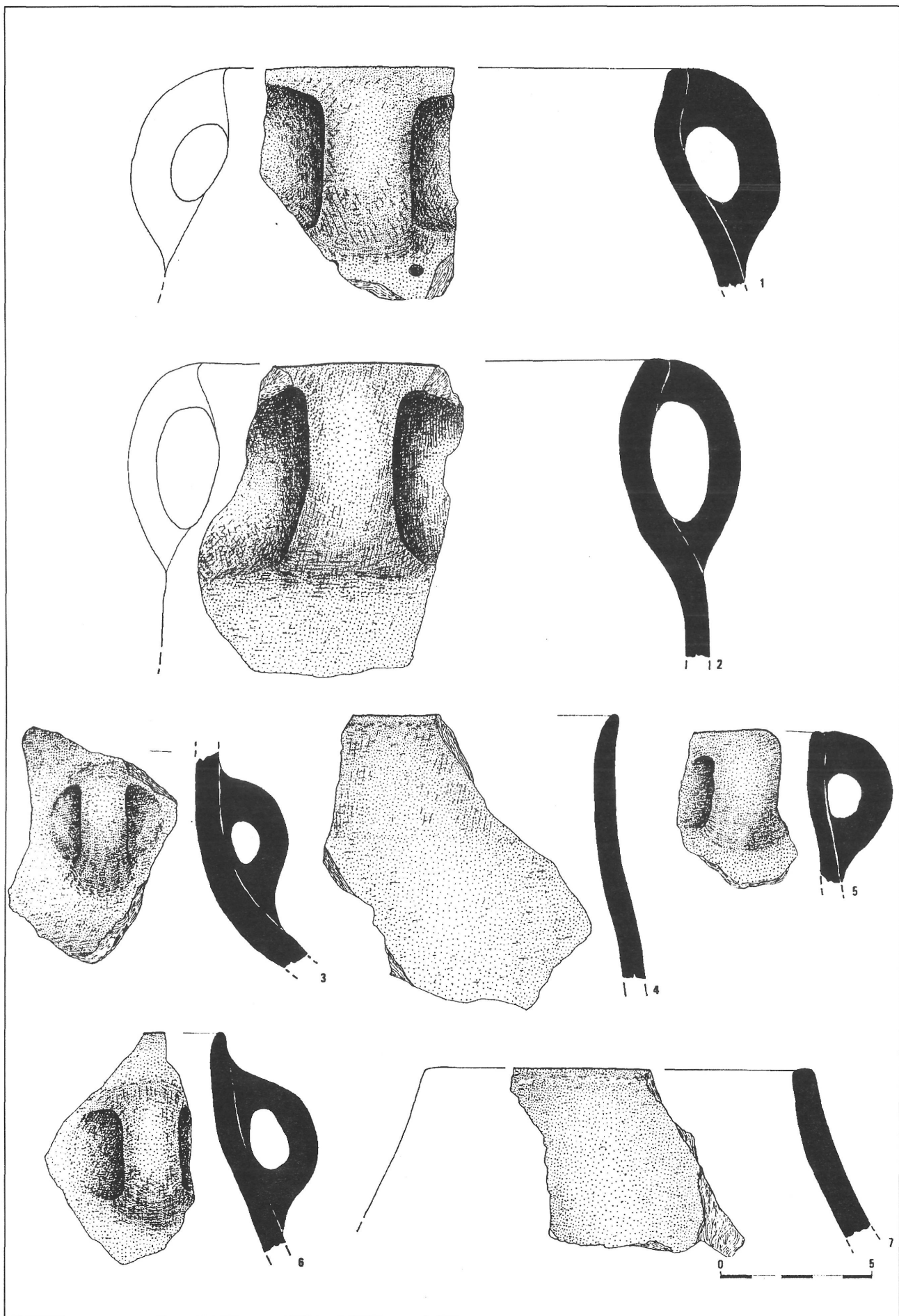
7. kép

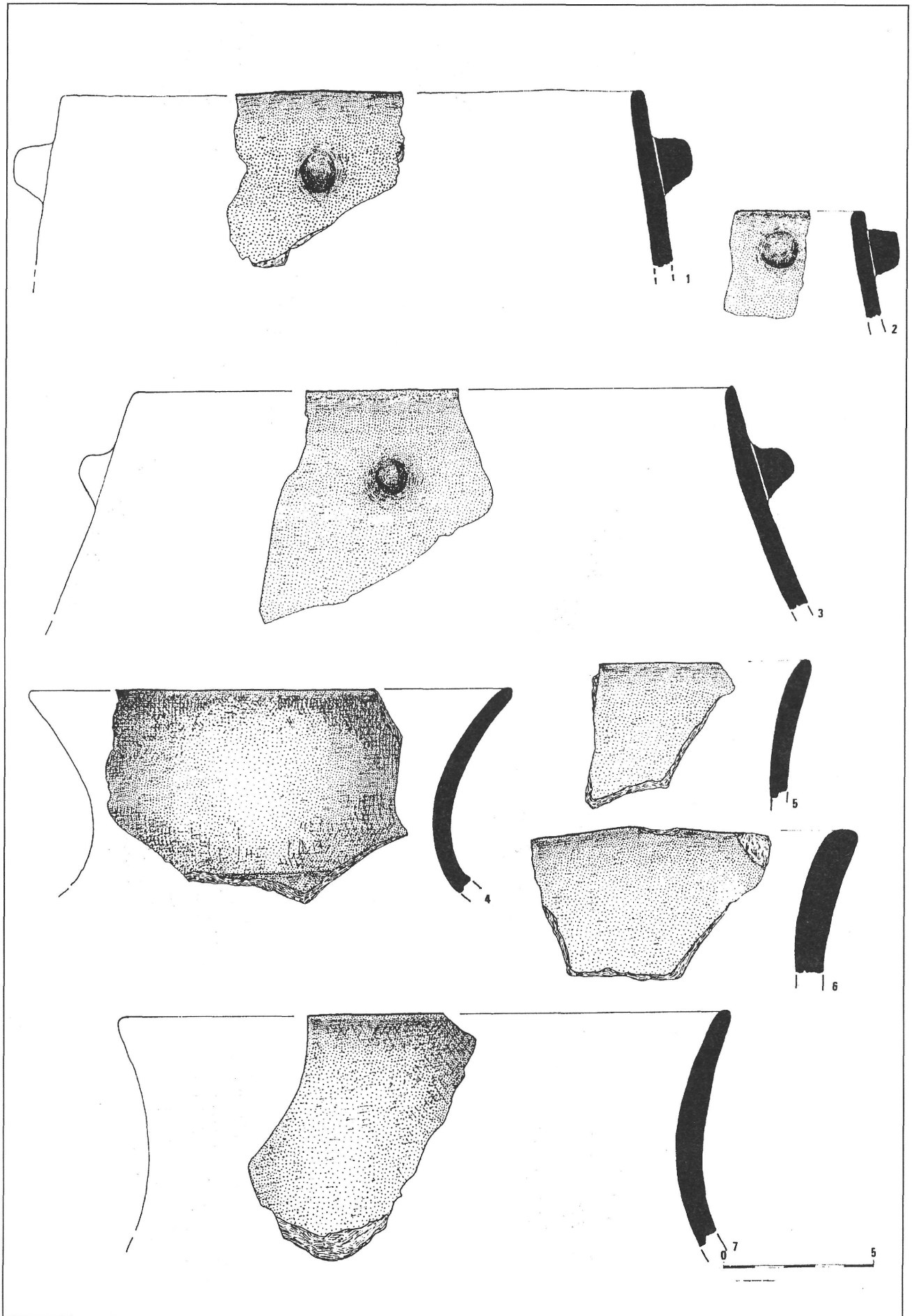
8. kép

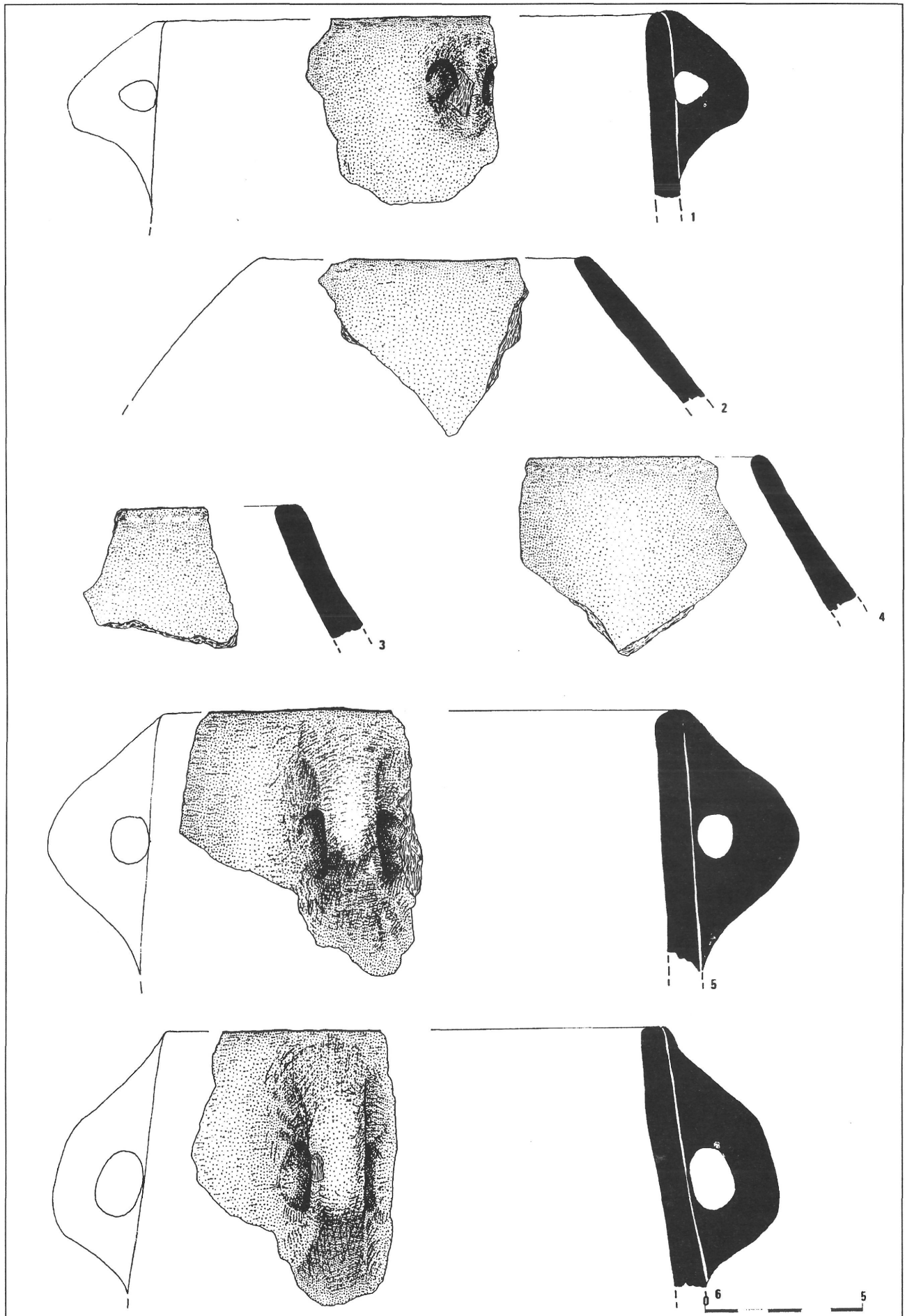
9. kép

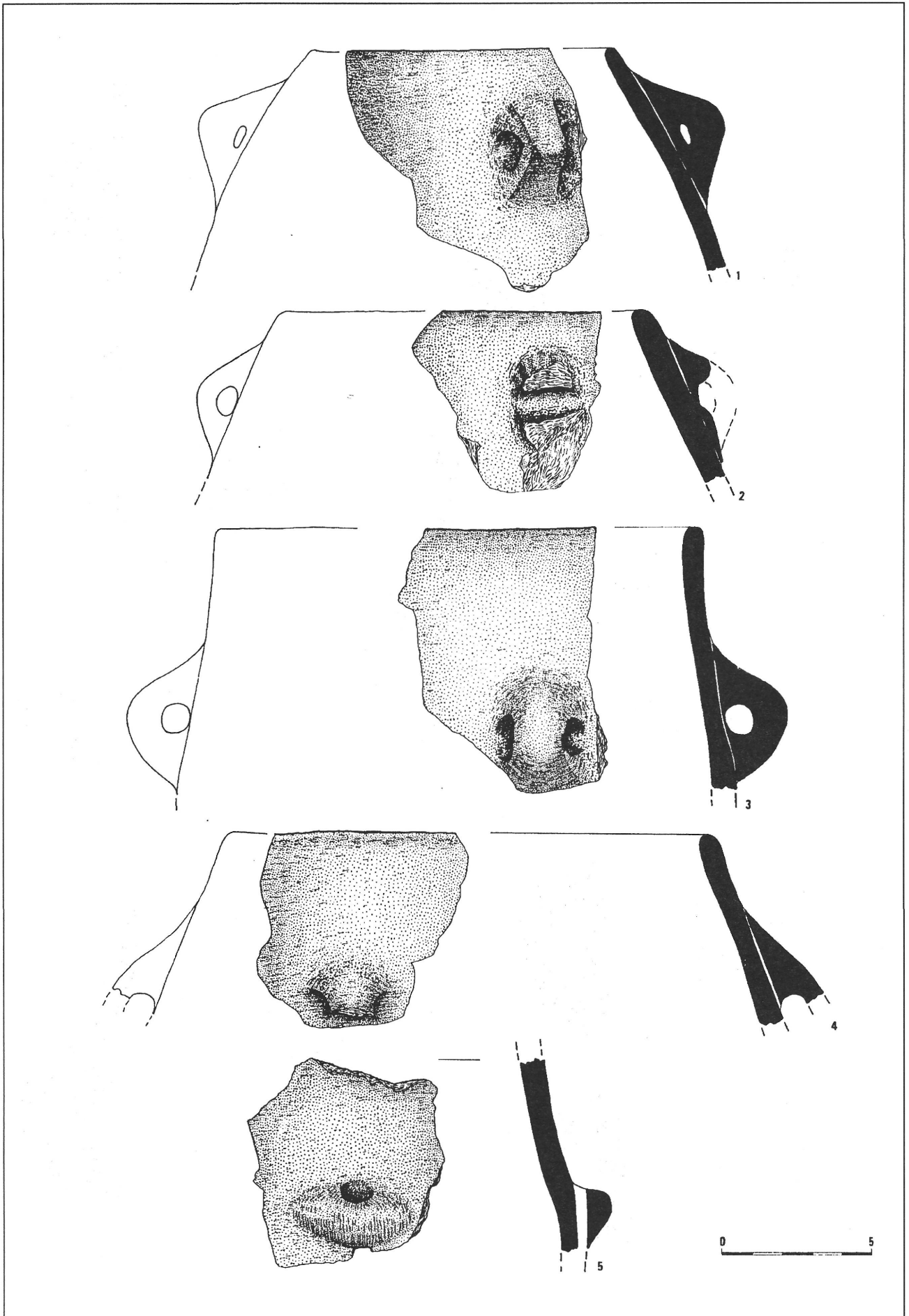
10. kép

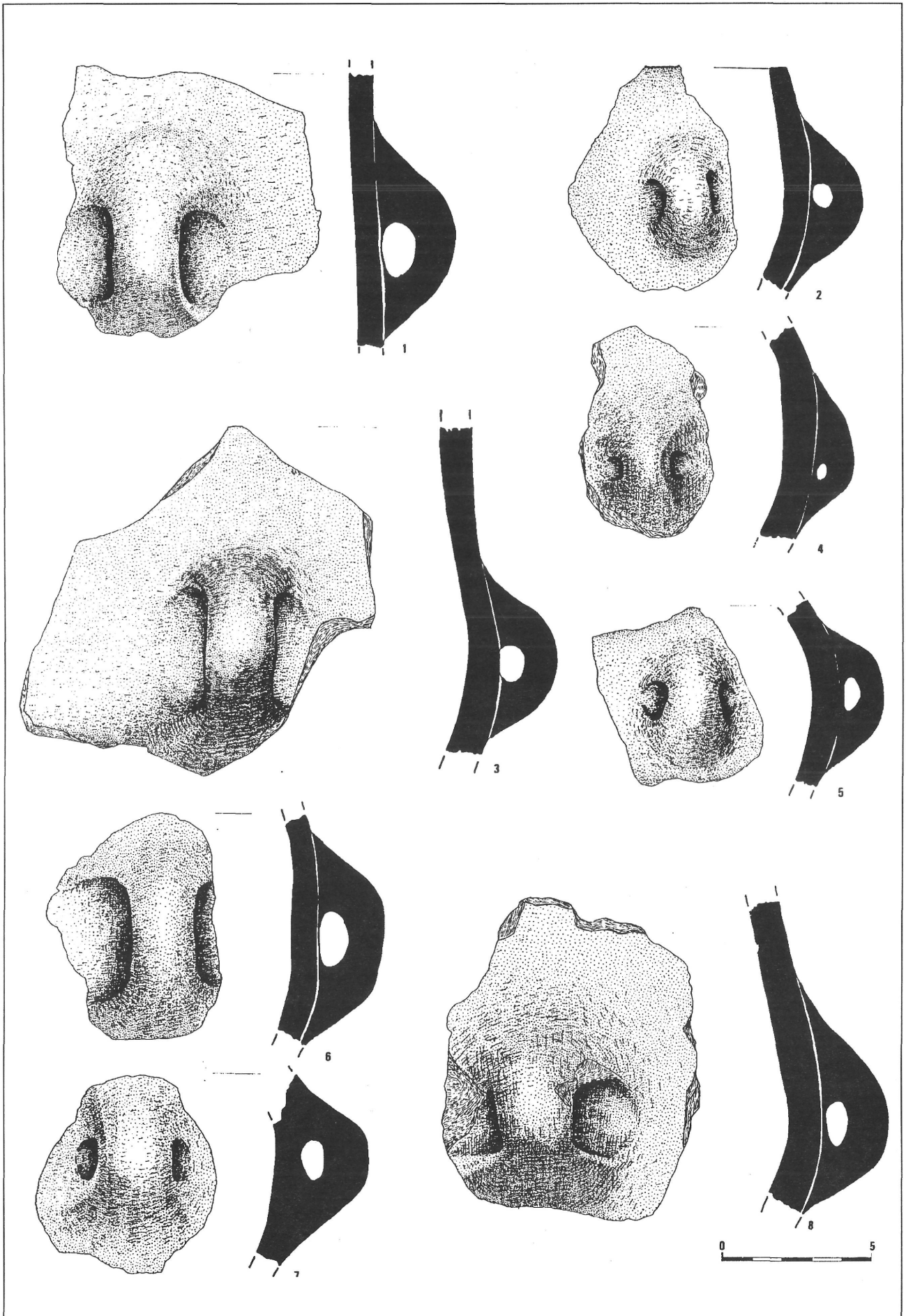
11. kép

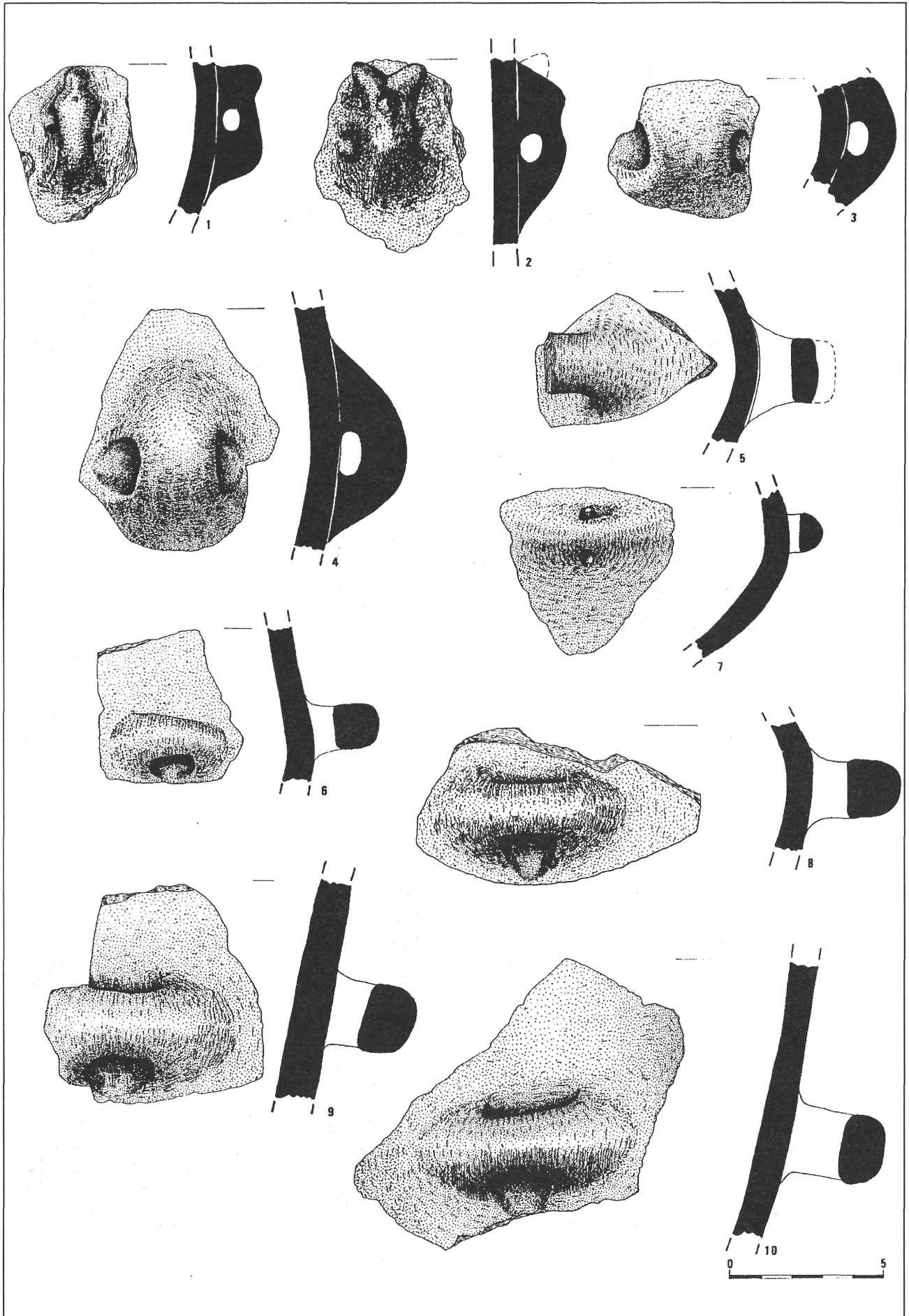
12. kép

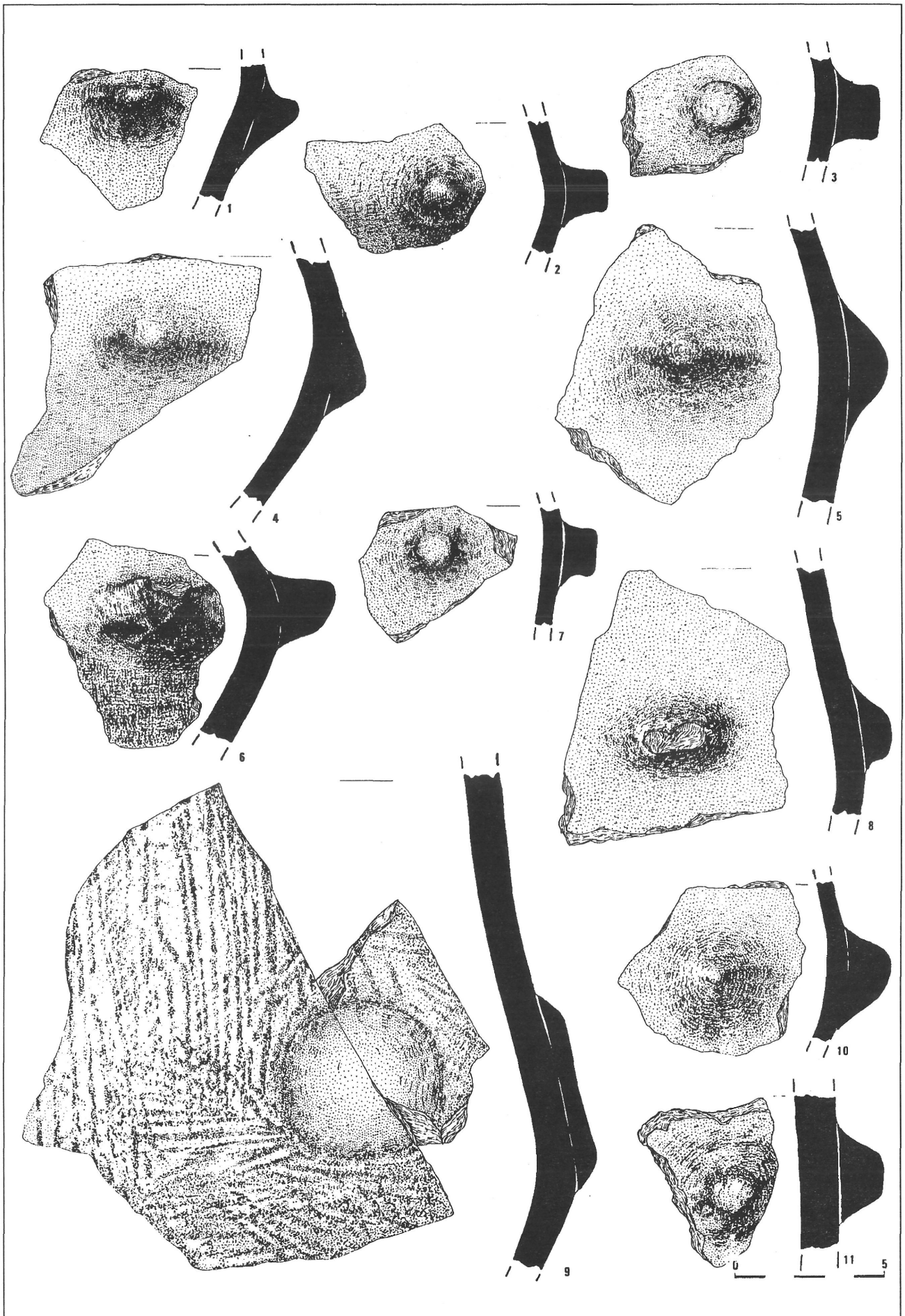
13. kép

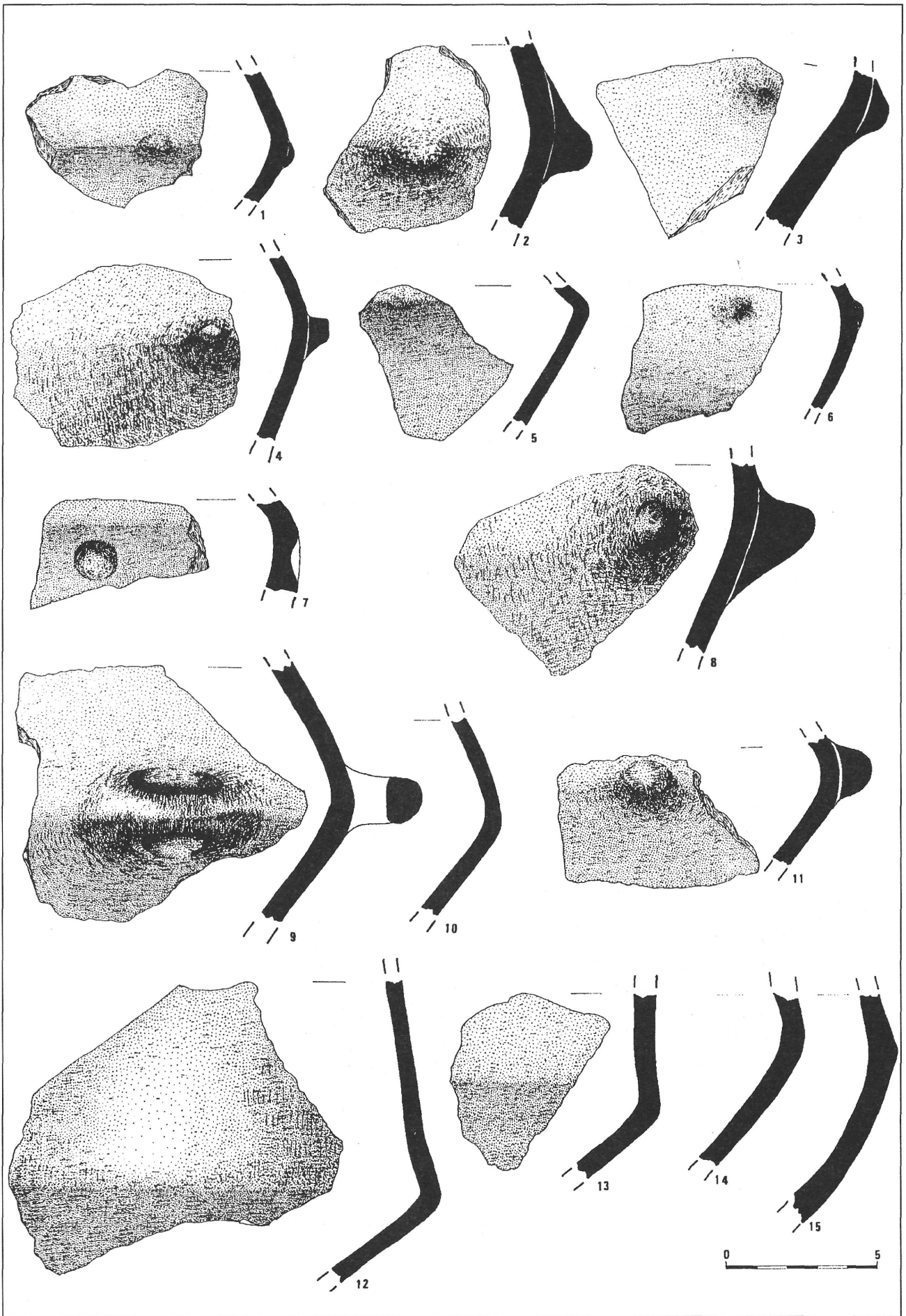
14. kép

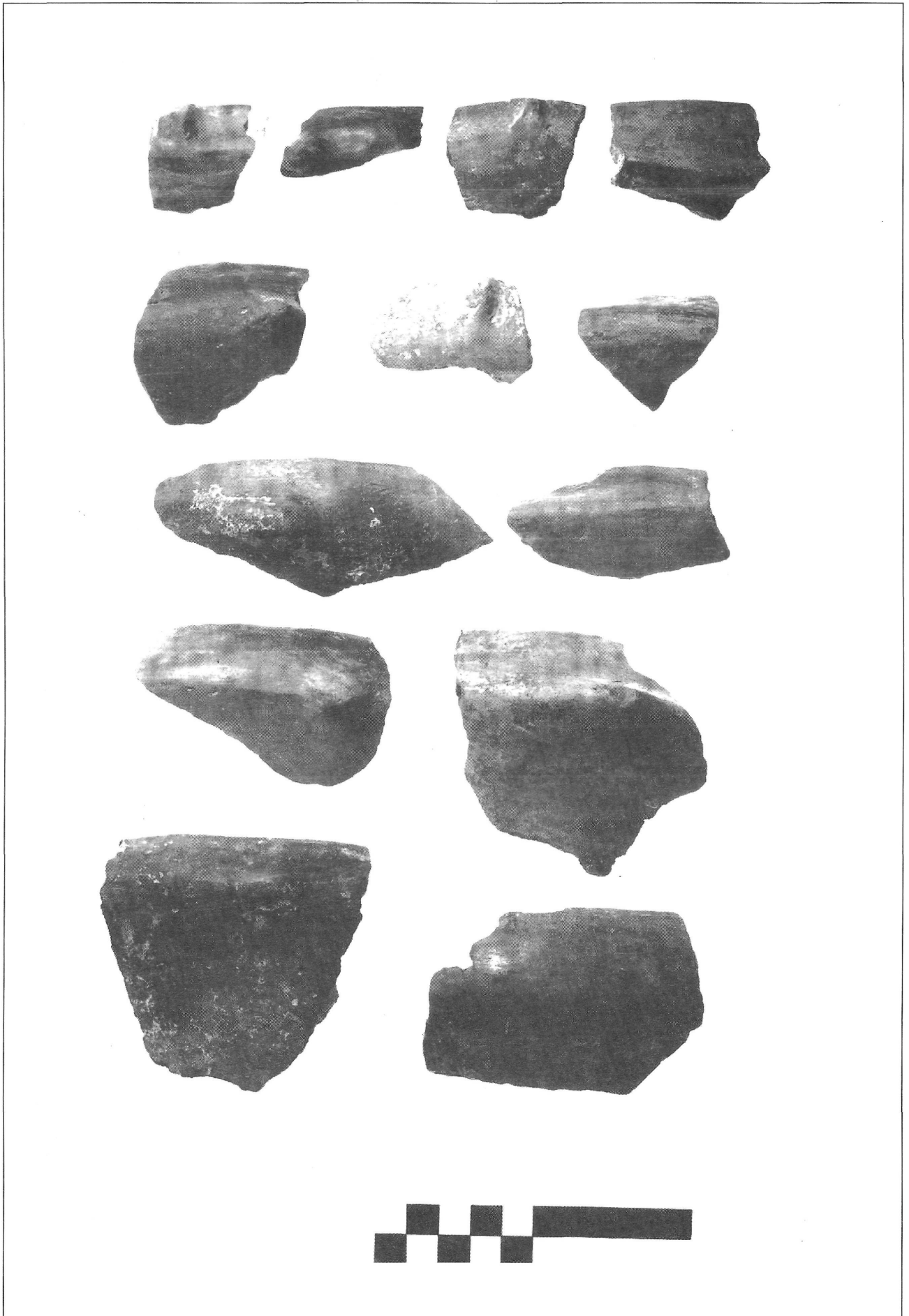
15. kép

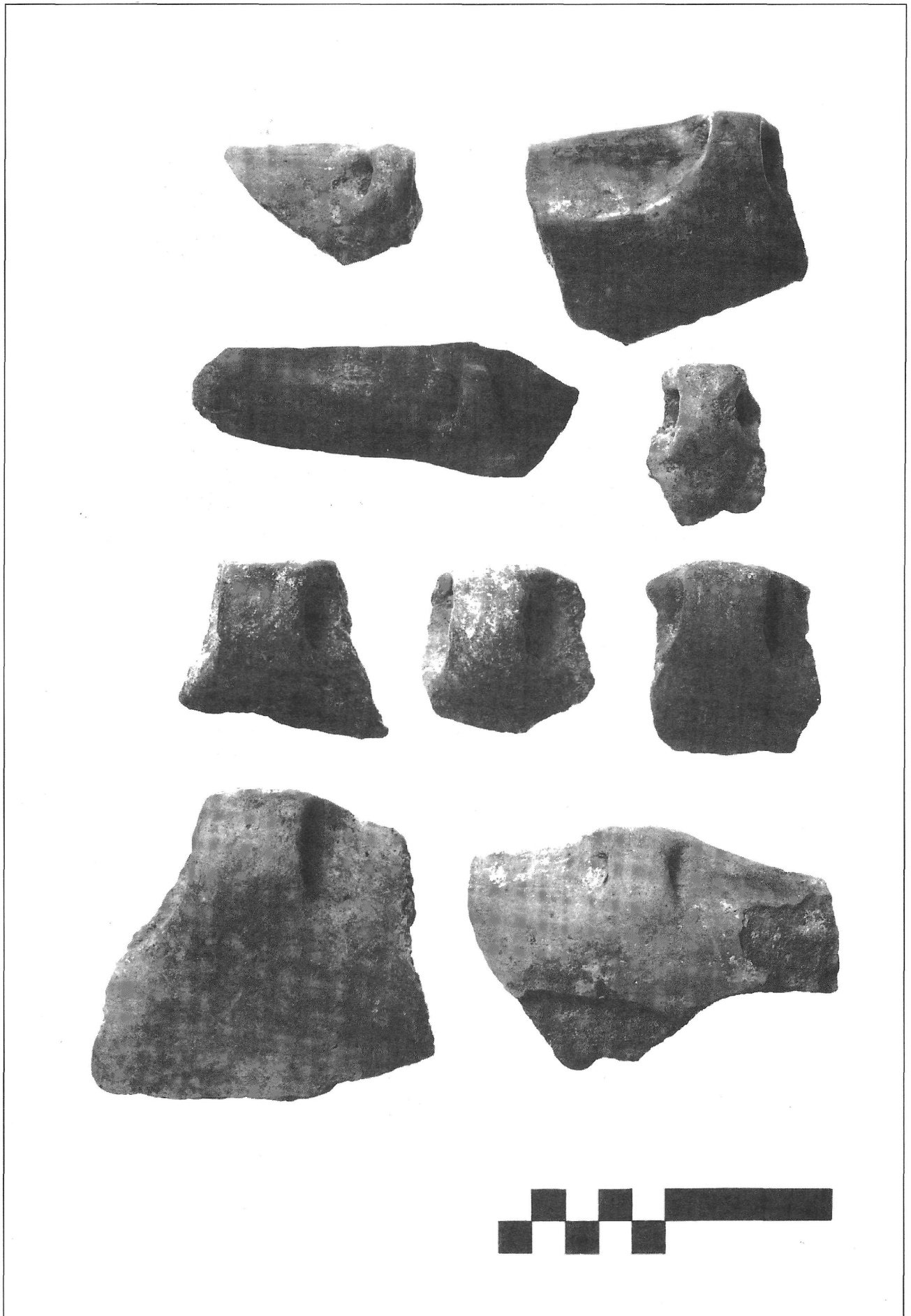
16. kép

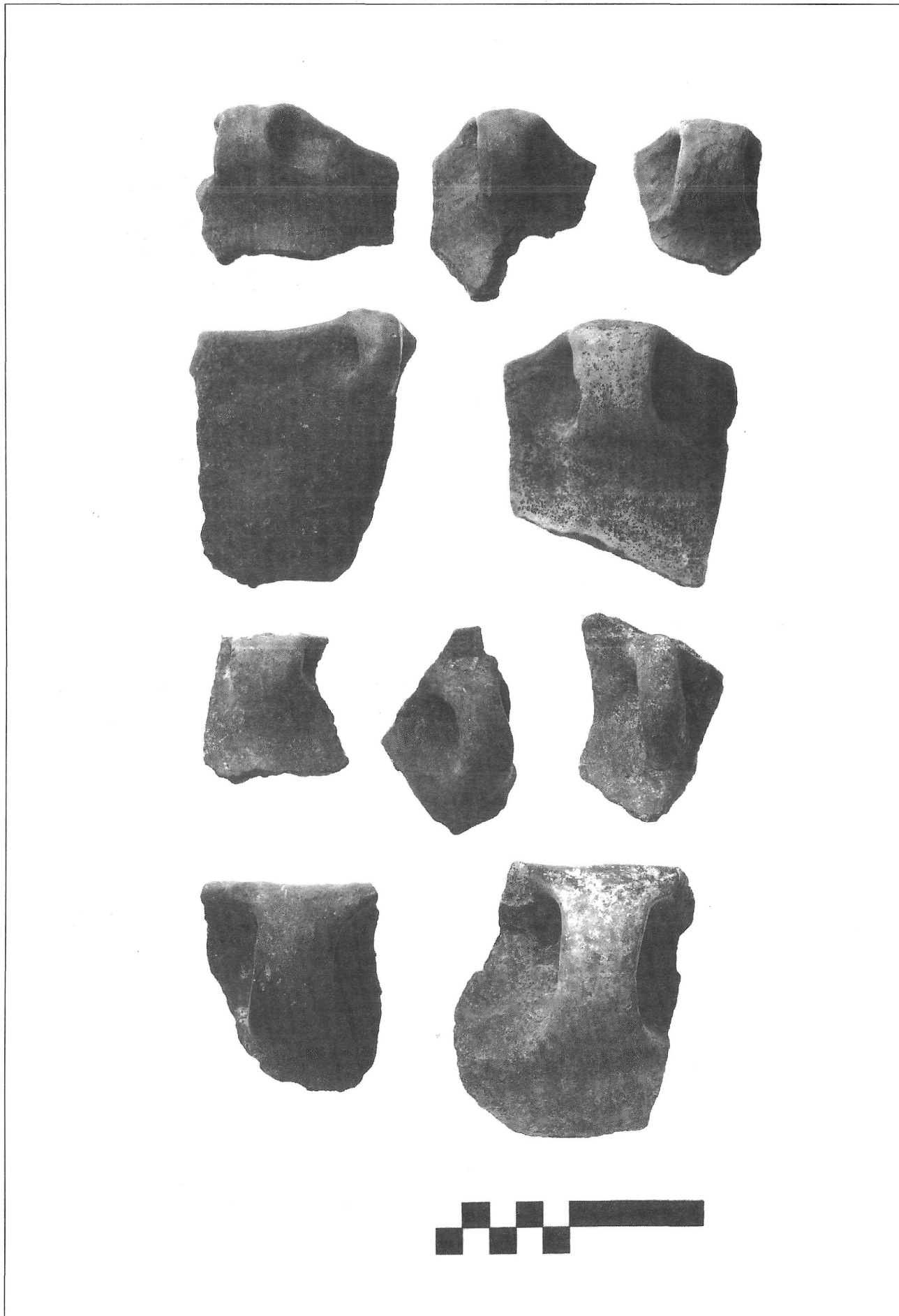

17. kép

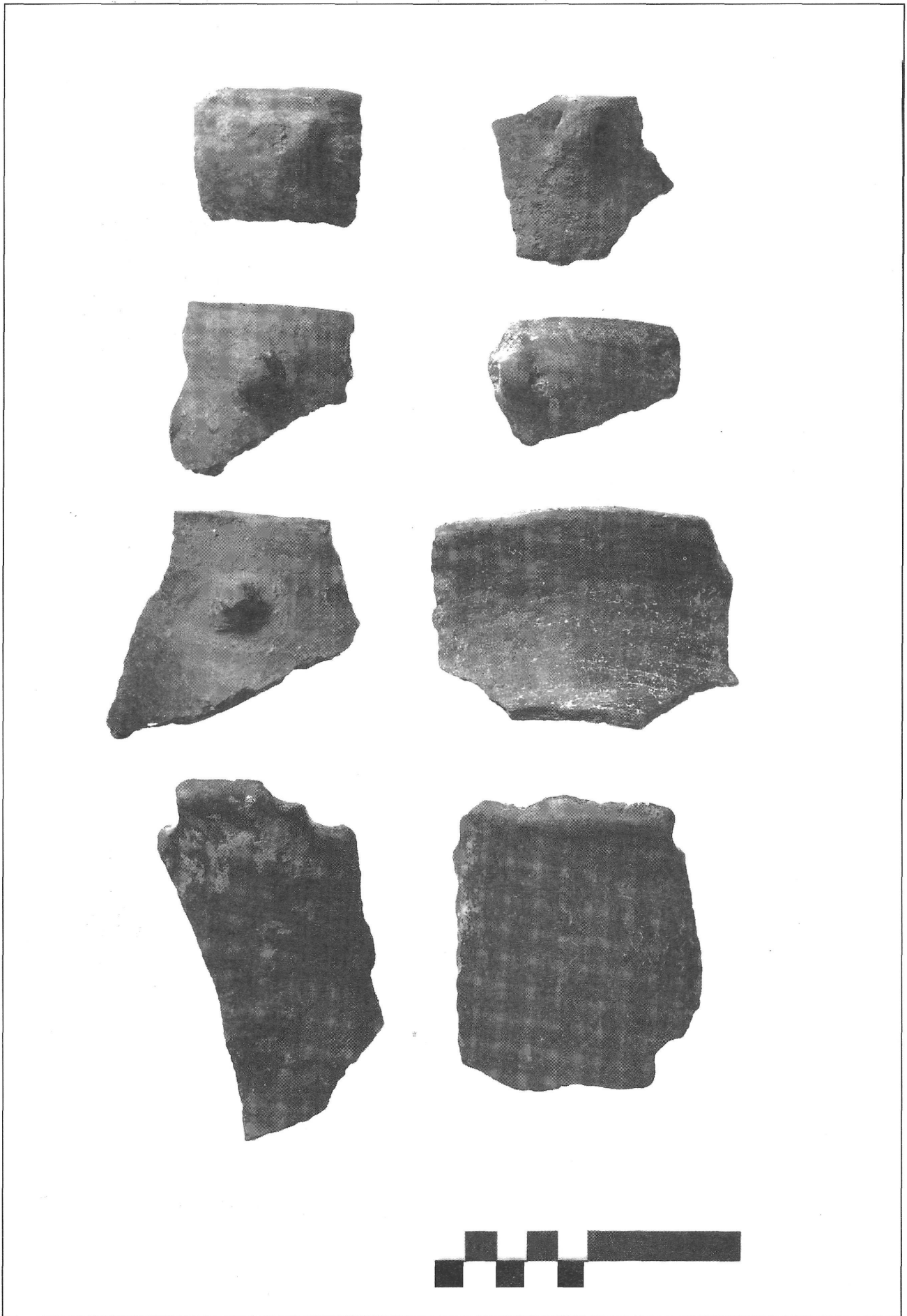

18. kép

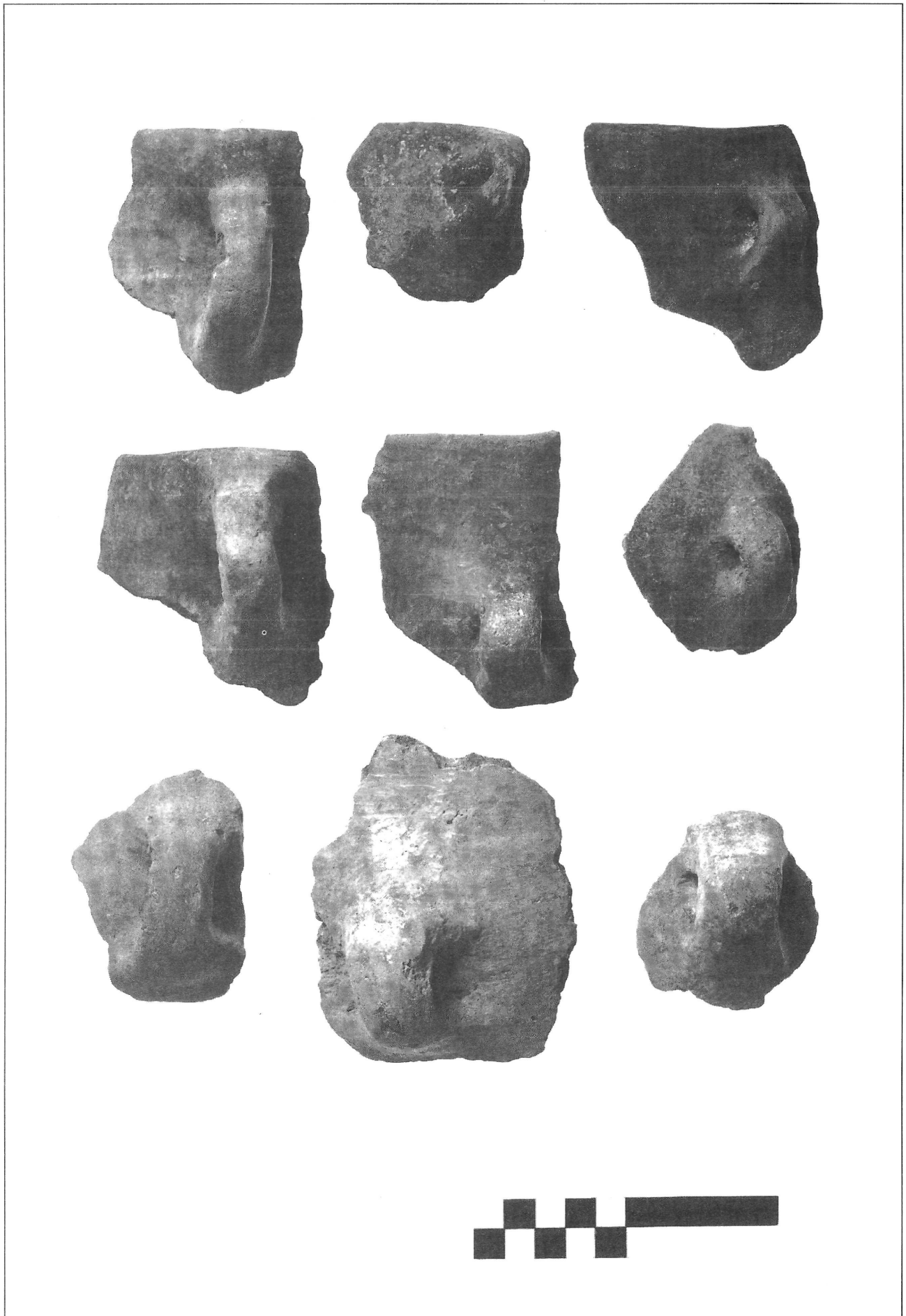

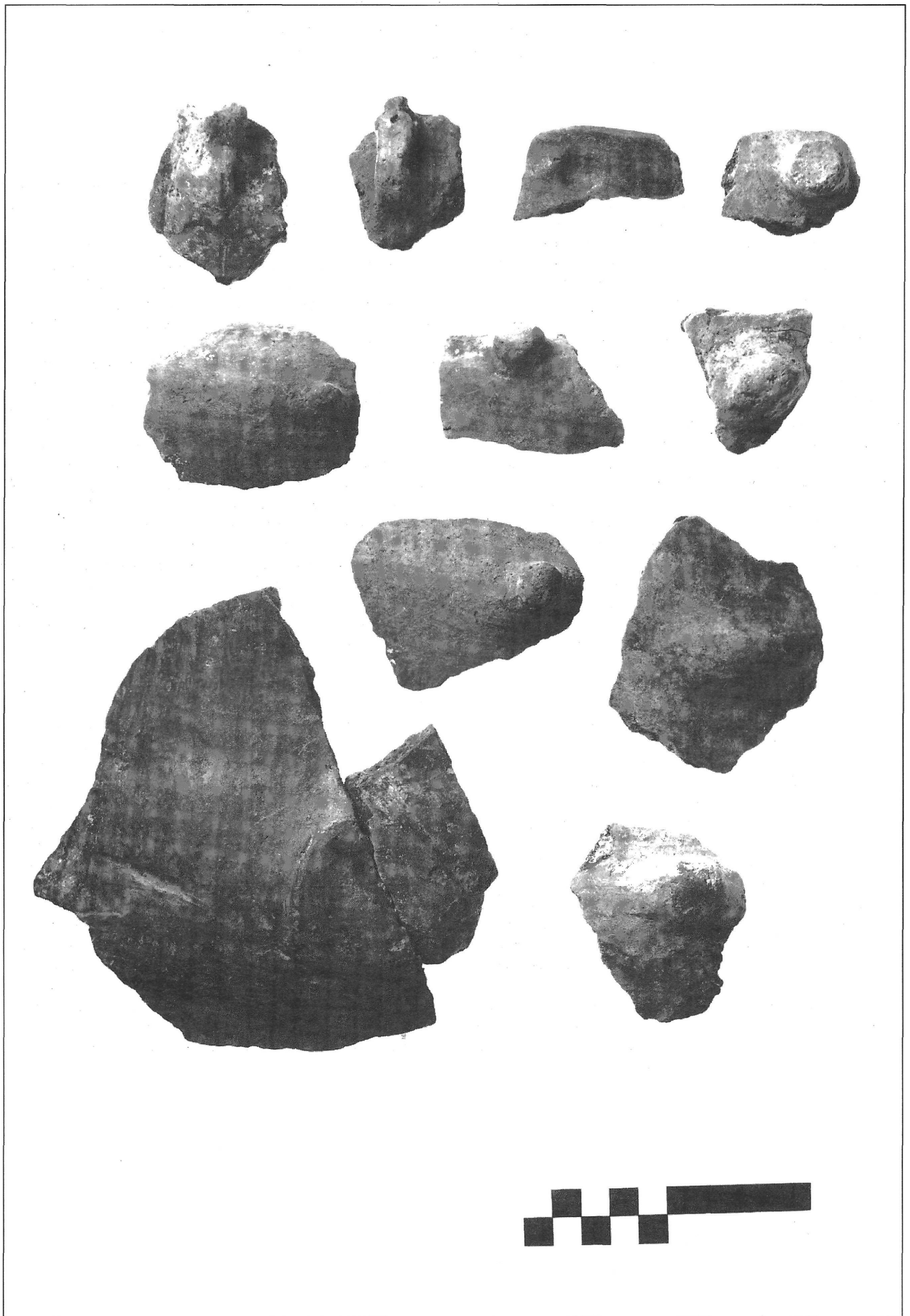
20. kép

21. kép

22. kép

ANGABEN ZUR MITTLEREN KUPFERZEIT VON BUDAPEST
Der mitteläneolithische Fundkomplex aus der Remete-Höhle

I. Die kulturelle Eingliederung der Region von Budapest in der ersten Periode der mittleren Kupferzeit ist eine seit Jahrzehnten umstrittene Frage in unserer äneolithischen Forschung.⁸²⁻⁸³ In dieser Studie versuche ich mit der komplexen Publizierung und Auswertung des Befundes aus der Remete-Höhle diesen Streit zu klären.⁸⁴ Aus dem Gebiet und der näheren Umgebung von Budapest sind bisher 12 Fundorte aus der ersten Hälfte der mittleren Kupferzeit bekannt, von denen die von der Remete-Höhle die meisten und repräsentativsten Funde lieferte (Karte. 1-2). Dadurch ist die schon in der ersten Hälfte der mittleren Kupferzeit offenbarende, verschiedene Kulturen verbindende bzw. ihre Beziehungen übermittelnde Rolle der Region der Hauptstadt gut analysierbar.

II-III. Für das Fundmaterial ist eine sorgfältig bearbeitete, meistens polierte Oberfläche von guter Qualität charakteristisch. Zur Magerung wurden feingemahlte Keramik, Stein und Sand verwendet. Die Gefäße sind dunkel- oder hellbraun gefleckt, sogar die gräulichen oder schwärzlichen Bruchstücke haben eine bräunliche Tönung.

Unter den Gefäßformen sind die bikonischen und mit eingezogenem Rand versehenen Schüsseln (Abb. 1-3, Abb. 18) manchmal in Henkelform (Abb. 4-5, Abb. 19), die breiten, stämmigen Milchtöpfe (Abb. 6-7, Abb. 20, 1-6), die zweihenkeligen Tassen (Abb. 8, 1-8) typisch. Bei diesen Formen treten die am Henkel hochgezogene Ränder oft auf. Die Rohr-fußschüsseln erscheinen meistens mit runden Durchbrüchen verzierten und am oberen Teil ringförmig verdickten Füßen (Abb. 9, 1-11, Abb. 21, 7-8). Oft treten tonnenförmige Gefäße (Abb. 12, 1-6, Abb. 13, 1-5, Abb. 14, 1-8, Abb. 22 usw.), seltener Amphoren (Abb. 10, 1-7, Abb. 20, 7-10), breitmündige Töpfe (Abb. 11, 1-3, Abb. 21, 3, 5) und vasenförmige Gefäße (Abb. 11, 4-7, Abb. 21, 6) auf.

Im Fundmaterial wurden ausschließlich nur Buckelverzierungen in einer ziemlich großen Mannigfaltigkeit verwendet. IV-V. Nach der eingehenden Analyse des Fundgutes konnte folgendes festgestellt werden:

Die verwandten Fundkomplexe vom mitteläneolithischen Fundmaterial aus der Remete-Höhle sind in der NO-Ecke Transdanubiens bzw. in der Umgebung von Budapest zu finden.^{61-73, 88} Diese Regionen knüpfen sich sowohl aus typologischer als auch aus siedlungsgeschichtlicher Hinsicht stark an die gleichzeitigen Fundorte von der SW-Slowakei an, die das Material der Ludanice-Gruppe enthalten.^{76, 83} All dies in Betracht gezogen können wir zusammenfassend feststellen, daß der Raum unserer Hauptstadt zu Beginn der mittleren Kupferzeit zum Verbreitungsgebiet der in der SW-Slowakei heimischen Ludanice-Gruppe gehört hatte, dessen südliche Grenze sich auch in den Donauküste eingekeilt, ganz bis zur Linie der südlichen Spitze der Csepel-Insel hinzog.

Die Wurzeln der Ludanice-Gruppe reichen gut ersichtlich in die frühkupferzeitlichen Traditionen der spätäneolithischen Lengyel-Kultur zurück.⁷⁷⁻⁸³ In der Entfaltung des die Gruppe bestimmenden, selbständigen

Gepräges ist die bedeutende Rolle der benachbarten Kulturen nachweisbar, bei derer Übermittlung die NO-Ecke Transdanubiens und der Raum der Hauptstadt entscheidende Rollen gespielt haben.

Durch gewisse Gefäßformen kann man Verbindungen mit der Bodrogkeresztúr-Kultur nachweisen, die Gesamtheit der Fundkomplexe beider Kulturkreise zeigt aber im Grunde genommen doch abweichende Merkmale auf. Aus diesem Grund können wir den Zusammenhang unseres Gebietes mit der Bodrogkeresztúr-Kultur gemäß dem früher Angenommenen für weniger intensiv halten, und können mit den früheren Stellungnahmen, laut denen die Fundorte aus der Umgebung von Budapest das Randgebiet dieser Kultur vertreten würden, nicht einverstanden sein.

Die Untersuchung des Fundgutes aus der Remete-Höhle bewies, daß die Rolle und der Einfluß der *Balaton-Lasinja-Kultur* viel mehr von Bedeutung war, die im nördlichen Teil Transdanubiens sowie im Raum der Hauptstadt die Entwicklung der Lengyel-Kultur verfarbt und im wesentlichen zur Entfaltung des selbständigen Charakters der Ludanice-Gruppe geführt haben mag. In diesem Prozeß, eben durch die Umgebung von Budapest mittels gewisser Verbindungen, übte zwar auch die Bodrogkeresztúr-Kultur ihre Wirkung aus, aber in einem viel geringerem Maße als es früher angenommen wurde. Die starken Beziehungen bzw. Vermischung der Ludanice-Gruppe mit der Balaton-Lasinja-Kultur scheint sich auch anhand des Materials der neueren nordtransdanubischen Fundorte zu entfalten.⁸⁹ Es ist eine Aufgabe der zukünftigen Forschung, den Charakter und den historischen Hintergrund dieser Beziehungen zu klären.

Die übermittelnde Rolle der Region der Hauptstadt kann am beträchtlichen Vorkommen der Bodrogkeresztúr- und hauptsächlich Balaton-Lasinja-Elemente im hier erscheinenden Fundmaterial vom Ludanice-Typ gemessen werden. Aufgrund all diesem kann man sagen, daß die fremden, südlichen Einflüsse (z. B. die Erscheinung der bikonischen, mit eingezogenem Rand versehenen Schüsseln⁹⁰ und der zweihenkeligen Tassen⁹¹), die in der Entfaltung der Ludanice-Gruppe eine Rolle spielten und die Vorgänge der Lengyel-Kultur verfarbten, sich in der Umgebung von Budapest aus der Richtung der Balaton-Lasinja- und der Bodrogkeresztúr-Kultur durch NO-Transdanubien durchsetzten.⁹² Ihre Wirkung ist in den SW-slowakischen Gebieten nördlich der Donau nicht mehr so stark,⁹³ wo die in den Lengyel-Traditionen wurzelnden Charakteristika kraftvoller weiterleben, die fremden südlichen Elemente aber seltener vorkommen.

Aufgrund der ausführlichen Analyse des Fundgutes stellen wir fest, daß sich die Region von Budapest in der ersten Hälfte der mittleren Kupferzeit an den SW-slowakischen Ludanice-Kreis anknüpfte, aber auch mit den Kulturen der Tiefebene und Transdanubiens Kontakt hatte. Anhand der Funde aus der Remete-Höhle kann das Siedlungsgebiet der Ludanice-Gruppe nicht nur auf die nördlichen, nordöstlichen Teile Transdanubiens, sondern auch auf den Raum unserer Hauptstadt ausgebreitet werden.